Araştırma Makalesi / *Research Article*

Covid-19 Şokunu Derinleştirmek veya Salgın Günlerinde Günah Keçisi Olarak Öteki

The Deepening The Shock of Covid-19
or The Other as A Scapegoat on Pandemic Days

Cevat ÖZYURT*
Bahattin CİZRELİ**
Alkan ÜSTÜN***

Öz

Bu makalede COVİD-19 ekseninde bireylerin ve kitlelerin salgın hastalıklara verdiği tepkiler ile salgınlar sürecinde yaşanan uygarlık kayıpları üzerinde durulacaktır. Makalenin çıkış noktası, salgınların ekonomik ve siyasi alanların ötesinde toplumsal yapının tamamını etkileyerek, özellikle de değerleri erozyona uğratarak büyük toplumsal bunalımlara yol açtığı ve ötekilerle ilişkileri olumsuz yönde etkilediği varsayımıdır. İlk olarak tarihsel ve kuramsal bilgilere yer verilecek ardından, COVİD-19 salgını sürecinde sivil toplumların, devletlerin ve uluslararası kuruluşların salgını ontolojik olarak nasıl yorumladıkları ve nasıl yönettikleri analiz edilecektir. Salgın hastalıklar, insanlık türüne yönelik bir tehdittir. Bu nedenle salgın hastalıklar sürecinde bireysel ilişkilerin analizi kadar kolektif ilişkilerin, yani dinler, kültürler, etnisiteler ve topluluklar arası ilişkilerin analizi de önem arz etmektedir. Kriz anlarında her şeyin temelden sarsılması ve yeni bir sürece geçilmesiyle iki olgu daha görünür hale gelir: Birincisi kolektivitelerin ötekine karşı olan duygu ve tutumlarının negatif yönde değişmesidir. İkincisi toplumsal kurumların soruna çözme becerilerinin zayıflaması ve soruna yaklaşımlarında belirgin bir ayrımcılığın görülmesidir.

Anahtar Kelimeler: *COVİD-19, Ayrımcılık, Pandemi, Koronavirüs, Yabancı Düşmanlığı, Küresel Sosyoloji, Günah Keçisi*

* Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. Orcid No: 0000-0002-1818-6312

** Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. Orcid No: 0000-0002-7639-1138

*** Arş. Gör., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü. Orcid No: 0000-0002-3616-8193

Geliş tarihi: 14.07.2020 / **Kabul tarihi:** 26.08.2020

Abstract

This article will focus on the responses of individuals and masses to epidemic diseases and civilisation losses in epidemics in the COVID-19 axis. The starting point of the article is the assumption that outbreaks cause great social crises and negatively affect relationships with others by affecting the entire social structure beyond economic and political areas. Firstly, historical and theoretical information will be included, then how the civil societies, states and international organizations interpret and manage the epidemic ontologically during the COVID-19 epidemic will be analysed. Epidemics are a threat to the humankind. Therefore, analysis of collective relations, religions, cultures, ethnicities, and inter-communal relations, is as important as the analysis of individual relations in the epidemic diseases process. In the moments of crisis, two facts become apparent when everything is shaken from the roots and moving to a new process: The first is the negative change of the collectivising emotions and attitudes towards the other. The second is the weakening of problem-solving skills of social institutions and a discrimination in their approach to the problem.

Keywords: *COVİD-19, Discrimination, Pandemic, Coronavirus, Xenophobia, Global Sociology, Scapegoat*

Giriş

COVİD-19 sürecinin toplumlar arası ve kültürler arası ilişkiler açısından bütüncül olarak nasıl okunması gerektiği konusunda, tarihsel ve güncel bir değerlendirme yapmanın yararlı olacağı kanaatini taşıyoruz. Tabii bunun için bu virüsün ortaya çıkmasındaki birincil faktörleri çok iyi bilmek gerekiyor. Şimdilik salgının nedeni konusunda herkesi ikna edecek bilimsel bir veriye sahip değiliz. Ekolojik paradigma, teknik ve ekonomik ilerlemeyi temel faktör olarak görüyor ve küresel ısınmanın yol açacağı yeni virüslerden bahsediyor. Uygarlık paradigması durumu yabanıllıkla, uygarlaşma eksikliğiyle açıklamaya çalışarak doğada bulunan her şeyin yenilemeyeceğini insanlığın henüz öğrenememiş olmasından mustarip görünüyor. Dinsel paradigma ise durumu daha çok Tanrı'nın koyduğu sınırların aşılmasına bağlı bir ilahi cezalandırma olarak yorumluyor. Kültürel ve dinsel kimlikler ise sorunun kaynağına kendi ötekisini yerleştiriyor.

Sosyoloji terminolojisinde büyük yapısal sorunlar kriz olarak adlandırılıyor. Bu bağlamda bir kriz durumunda bulunduğumuz açık. Ancak içinde bulunduğumuz süreç düşüncede, tutumlarda ve davranışlarda zıt yönlerde köklü değişiklikler meydana getirdiği için bir akıl tutulması yaşadığımızdan bahsetmek de mümkün. Bilişsel düzeydeki bu karmaşayı açıklamak için "şok" kavramı daha kullanışlı görünüyor. Şok anlarında insanlar, öncesinde ve sonrasında onaylayamayacakları davranışlar sergileyebilir. Şok, krizin duygusallaşmış halidir. Şok anlarında durumun düzelmesinde katkıda bulunacağından emin olunmayan irrasyonel

pratiklere çözüm beklentisiyle başvurulabilir. Salgın anları, kitlesel histeriye yol açan bir şok durumudur. Kitlesel histeri şiddet ve umutsuzluğa neden olur. İnsanlık savunmasız ve yardımsız görünür. Doğaüstü güçler olarak Tanrı ve şeytan salgınla ilişkilendirilir. Dini fanatizm yükselişe geçer[1] ya da tanrının adaletini sorgulayan bir hedonizm süreci başlar.

Tarihsel örneklere başvurmak, günümüzdeki şok durumunu anlamada katkı sunabilir. Çaresizlik, boş vermişlik, kıyımcılık gibi pratikler salgın anlarının ortak özelliği görünümündedir. Yine de insanlığın sahip olduğu kültür, inanç veya ideolojiye göre salgın anlarındaki yaygın tutumlar arasında farklılıklar olduğunu hatırlatmak gerekir.

Tarihte Salgın Şokları ve Günah Keçileri

Tarihi kaynaklarda adı geçen en eski salgın olayı M.Ö. 430'lara aittir. Antik Yunan tarihçisi Thukydides *Peloponnessos Savaşları* kitabında Spartalılar ile Atinalılar arasındaki savaşların betimlemesinin yanı sıra yazarın kendisini de etkilemiş olan bir veba salgınının betimlemesini de buluruz.[2] Salgın ölümü sıradanlaştırmış olup, insanlar "sinek gibi" ölmektedirler. İnsanların kurtulma umuduyla koştukları tapınaklarda cesetler birbirinin üstüne yığılmaktadır. Yakınlarının cesedini gömme imkânı bulamayanlar, cesetleri odun yığınlarında yakmaktadır. İnsanlar mahkemeye çıkarılıp yargılanacak kadar uzun ömürlerinin olmadığını ve vebanın kendilerine verilebilecek en büyük ceza olduğunu düşündüklerinden ciddi bir toplumsal düzen sorunu ortaya çıkmıştır. Thukydides'in anlatımında insanlar salgın sürecinde başkalarına oldukça duyarsız hale gelmiş ve aile bireyleri birbirine karşı sorumluluklarını unutabilmiştir. Thukydides'in salgın betimlemesinde şok halini zirveye ulaştığı an, insanlar saf, korunaklı ve kutsal bir mekân bulmak için tapınaklara koşuştuğunda orada önceden gidenlerin cesetleriyle karşılaştığı andır. İnsanlar görünmeyen bir düşmanla karşı karşıyadır. Düşman istediği yere vurur, istediğini devirir. Halk düşmanı metafizik bir güç olarak algılayıp, kendi kutsallarını ve tanrılarını yardıma çağırır.[3] Çağrıları karşılık bulmayınca lânetlenmiş olabileceklerini düşünür. Bu durumda virüsün bireye bulaşması değil, varlığının duyulması derin bir çaresizlik duygusu doğurur.

Mitolojilerde ve çok tanrılı dinlerde toplumun veya düşmanların üzerine salgın hastalıklar göndermek, belli bir tanrı veya tanrıçanın hususi görevi olmuştur. Yunan mitolojisinde salgın hastalık tanrısı *Apollon*'dur. Yoruba mitolojisinde *Sopona*, **Çin'de *Wen Shen*, Hititlilerde *Şulinkatte*, Eski Mısır'da *Seth* salgın hastalık tanrısıdır.** Mısır mitolojisinde

1 Zinsser, Hans, *Rats, Lice, And History,* Goorge Routledge and Sons, 1935, s. 80.

2 Kılıç, Orhan, "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri", (İç.) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, TÜBA Yayınları, 2020, s. 21

3 Canneti, Elias, *Kitle ve İktidar,* Ayrıntı Yayınları, 2016, s. 294.

kadın tanrıça *Sekhment* öfkelendiğinde bulaşıcı hastalıklar yayar ve öfkesinin yatışması için ona adaklar sunulur, kurbanlar kesilir.[4]

Romalılar Fırat kıyısında bulunan Seleucia şehrinde çıkan bir isyanı bastırıp Roma şehrine geri döndüklerinde Roma İmparatorluğu'nu bir veba salgını sarar. Sadece Roma şehrinde günde 5.000 kişinin ölümüne yol açan bir salgındır bu. Salgının nedeninin Seleucia şehrinde bulunan *Apollon* tapınağının Romalı askerler tarafından yağmalanmasına ve tapınakta bulunan mühürlü bir sandığı açmalarına karşılık tanrısal bir ceza olduğuna inanılmıştır.[5]

Tevrat'ın çeşitli yerlerinde Tanrı kendine itaat etmeyen, kötülüklere dalan, Peygamberlere başkaldıran İsrail halkını veya İsrail halkından nefret edenleri salgın hastalıklarla cezalandırır. İsrail halkının Tanrı ile yaptığı anlaşmayı bozması Tanrı'nın gazabının ana nedenidir. İncil'de İsa'ya inananlara zulmedenlerin salgın hastalıkla cezalandırılmasından bahsedilir. Kur'an'da ise Nuh tufanı gibi ilahi cezalardan bahsedilmekle birlikte, ceza olarak salgın hastalıktan bahsedilmemiştir.[6] İslam dünyasında salgın hastalıkların Allah'tan geldiğine inanılmış, ancak imtihan olarak yorumlanmış ve salgın hastalıklardan ölenler şehit kabul edilmiş, hatta bir yoruma göre hastalık "mükâfat" olarak algılanmıştır.[7]

Tevrat'ta I. Samuel Kitabı Bab 5,6 ve 7'de Ahit sandığını İsraillilerden çaldıkları için Filistinlilerin başına gelen salgın anlatılır. Salgın hastalık baş gösterince Filistinliler sandığın bulunduğu yeri değiştirir. Hastalık sandıkla beraber tüm ülkeye yayılır. Filistinliler çareyi sandığı Yahudilere geri vermekte bulur, ancak sandığı geri verdiklerinde salgın İsrailliler arasında da yayılmaya başlar. Filistinliler Ahit sandığını çaldığı için cezalandırılmıştır; İsrailliler ise putperestliklerinden dolayı cezalandırılmıştır.[8] Tevrat'ın çeşitli kısımlarında Yahudilerin isyankâr davranışlarından dolayı Tanrı tarafından veba ile cezalandırıldıklarını anlatan bilgiler yer alır.[9]

Kolektif histeriyi yatıştırmak için topluma büyük zarar veren vakaların sorumluluğunu zayıf kişilere veya yabancılara yüklemek anlamına gelen "Günah Keçisi" kavramının kökeni, Tevrat'ta Levililer Kitabı Bab 16/23'te anlatılan bir kurban ritüelidir: "Ve Harun iki elini canlı keçinin başı üzerine koyacak, ve İsrail oğullarının bütün fesatlarını, ve bütün günahlarını, bütün suçlarını onun üzerinde itiraf edecek ve onu takdis edecektir ve

4 Crawford, Dorothy H., *Ölümcül Yakınlıklar,* Metis Yayınları, 2019, s. 161; Kılıç, s. 41.

5 Crawford, s. 82-3.

6 Özdemir, Metin, "Küresel Salgınların Teolojik Panaroması", (İç.) *Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar,* Eski Yeni Yayınları, 2020, s. 302-3, 321.

7 Hıdır, Özcan, "KOVİD-19 Teolojisi ve Teo-Politiği", (İç.) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, TÜBA Yayınları, 2020, s. 776; Kılıç, s. 48).

8 Crawford, s. 72.

9 Hıdır, s. 779.

bunları keçinin başı üzerine koyacak, ve keçi bir adam aracılığıyla çöle salıverilecektir. Keçi onların bütün fesatlıklarını kendi üzerinde ıssız bir diyara taşıyacaktır". Bu Yahudilerin her yıl yerine getirmeleri gereken ritüellerin bir parçasıdır. İsrailoğulları, bu ritüelle kirli olanı dışarı atarak kutsallığını korur. "Böylece hem Tanrı'yı teskin eder hem de kendi topluluklarından her türlü kötülüğün izini siler, Tanrı'nın hizmetindeki kutsal millete dönüşürler". Günah keçisine benzer ritüeller çoğu kültürün mitolojilerinde görülür. Bu dinsel ritüeller, insanlara bireysel olarak da model olur ve toplumun mevcut durumundan endişe duyanlar günah keçisi avcılarına dönüşür. Günah keçisi avcıları, toplumun kötülüklerden sorumlu gördüğü yabancıları tecrit, sürgün veya imha eder. "Böylece bir kurban etme stratejisi, topluluklara bağlayıcı bir kimlik bahşeder... Mutlu bir topluluk yaratmak için ödenmesi gereken bedel, çoğunlukla bir yabancının dışlanmasıdır".[10]

Levililer Kitabı'nda günah keçisi ritüelinin yanı sıra bulaşıcı hastalıkların belirtileri, bu hastalıklara karşı nasıl tedbir alınacağı ve karantina uygulamalarının nasıl olacağı gibi salgın süreçlerinde hayati önemi olan bilgiler detaylı biçimde anlatılır. Burada büyü, kurban ve sıkı hijyen önlemleri iç içe geçer. Hasta olan veya hastalığa yakalanma şüphesi bulunan kişiler hastalıktan kurtulma anına kadar, bir kâhinin gözetiminde tutulur. Burada kâhin tipi hem pozitif bilimlere vakıf olan bir doktor hem de din adamı rolündedir.

İncil'de tarihsel bir olgu olarak bir salgın hastalık betimlemesi yer almadığı gibi, salgın hastalık anlarında halk sağlığının yönetimiyle ilgili bilgiler, öneriler de yer almaz. Salgın hastalık, ilahi bir cezalandırma, dünya ölçeğindeki salgın hastalıklar ise kıyamet alameti olarak görülür. 14. yüzyılda Avrupa'da 25 milyon kişinin ölümüne neden olan ve dünya nüfusunun üçte birini yok eden Kara Veba'nın ortaya çıkışıyla, Kilise kıyamet gününün gelişini ilân etmiş ve günahkârların çekeceği acıyı azaltmak için salgına karşı hiçbir şey yapılamayacağını açıklamıştır. Salgının ruhban ile günahkâr vatandaş arasında ayrım yapmadığını anlamak için fazla zaman geçmesine gerek kalmamıştır.[11] Kilisenin salgın anındaki kriz yönetimine karşı duyarsızlığı halkta zıt duyguları derinleştirmiş; bir tarafta dine karşı duyarsızlık artarken öte yandan aşırı çileci tarikatlara ilgide ve dinsel fanatizmde artış görülmüştür.

Vebaya maruz kalan toplumlarda genellikle şiddet, kitlesel histeri ve dinsel canlanma sürece eşlik etmektedir. Dinsel canlanma Tanrı'nın kızgınlığını yatıştırmanın bir yolu olarak görülür. Diğer taraftan insanlar hastalıktan sorumlu olan suçlu grubu bulup ortaya çıkarmak ister. Halk

10 Kearney, Richard, *Yabancılar Tanrılar ve Canavarlar,* Metis Yayınları, 2012, s. 42-3.

11 Birn, Anne Emanuelle, "From Plagues to Peoples: Healty on the Modern Global/International Agende", *Globalization of Healty,* 2012, s. 39; Özdemir, s. 302, 326.

salgını belli kişilerin günahları karşısında ilahi bir ceza olarak görür. Salgın, suçu başkasına atma, komplo kurma ve cadı-avı süreçlerini başlatır. Hedefte genellikle yabancılar ve Yahudiler bulunur.[12]

İnsanlık hafızasında en fazla yer etmiş salgınlardan biri 14. yüzyılda görülen Kara Veba veya Batılıların adlandırmasıyla Kara Ölüm'dür. Kara Ölüm salgınının ulaştığı yerlerde aynı zamanda kaos da hâkim hale gelmiş, "hastalığın bulaşacağı korkusunun kendisi bulaşıcı hale gelmiş"; panik, moral bozukluğu, günah keçisi avı, kayıtsızlık ve inkâr duyguları ve davranışları gündelik hayatın olağan bir parçası olmuştur.[13] Salgın ahlaki, dini ve siyasi alanlarda toplumsal çözülmeye yol açmıştır. Salgın günlerinde binlerce kişiden oluşan çeşitli tarikat grupları günahlarının kefareti olarak kendilerini kırbaçlayarak şehirden şehre dolaşıp durmuştur. Bir süre sonra Yahudiler, bu kitlesel histerinin hedefi haline gelerek, salgının yayılmasından sorumlu tutulup zulüm görmüşlerdir. Kriminal süreç kurumsallaşmış, özellikle Orta Avrupa'da barbarlık kültürü yeniden ortaya çıkmıştır.[14] Avrupa'da salgınların Hıristiyanlar arasındaki kardeş kavgasından ve Yahudilere sempati beslemekten dolayı Tanrı'nın gazabı olduğu düşünülmüştür.[15]

İnsanlık, mikrobun ne olduğunu bilmeden önce çıkan salgınların kaynağıyla ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuştur. Bazıları Kara Veba'yı kozmolojik veya ekolojik bir olay olarak yorumlamıştır. 1348 Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi veba felaketini astroloji ile açıklamış; Mars, Satürn ve Jupiter'in etkileşiminde gerçekleşen bir birleşmenin salgına neden olduğunu belirtmiştir.[16] Bazı topluluklar veya cemaatler salgınları ya Tanrılarla ya da yabancılarla/ötekilerle ilişkilendirmişlerdir. Tanrı öfkelenip, adaletini sağlamak için salgın hastalıkları gönderir. Ötekiler halka zarar vermek için şehirlerin içme sularına zehir katar vs... Tanrı'yla ilişkilendirilen salgınlar kimilerinin itaatlerini kimilerinin ise isyanını artırır. Ötekilerle ilişkilendirilen salgınlar ise önce öfkeyi, kini artırır ve ardında ötekine dönük katliamlar -en iyi ihtimalle sürgünler- başlar. 14. yüzyılda ortaya çıkan Kara Veba birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi Fransa'da da Yahudilere dönük kitlesel katliamlara yol açmıştır: "katliamcılar, o tarihte yaygın dolaşımda olan zehirleme söylentilerine inanmış olmalılar".[17] Salgın günlerine tanıklık etmiş Fransız şair Guallaume de Machaut, söylentileri şiirine aktarır:

"Bunun ardından geldi pislik sürüsü/Sahte, hain ve kötü ünlü:/ Yudea'ydı bu lânetli/Kötü yürekli, sadakatsiz/Kindar ve şer odağı/Onca

12 Snowden, Frank M., *Epidemics and Society,* Yale University Press, 2019, s. 2.

13 Crawford, s. 107.

14 Zinsser, s. 81, 88.

15 McNeill, William H., *Plagues and Peoples,* Achor Books Editions, 1998, 260.

16 Zeldin, Theodore, *İnsanlığın Mahrem Tarihi,* Ayrıntı Yayınları, 2017, s. 376; Birn, s. 39.

17 Girard, Rene, *Günah Keçisi,* Kanat Kitap, 2005, s. 3

altın ve gümüş verdi/Ve vaat etti sersemlere/Kuyular, nehirler ve çeşmeler/Saf ve temiz olan her şey/Birçok yerde zehirlenecek/Birçoğu yaşamlarını kaybedecek/Çünkü kim içse buradan/Ölüyordu aniden"[18]

Girard, Kara Veba ile ortaya çıkan yabancı düşmanlığı ve Yahudi katliamını şöyle betimlemekte:

"Orta çağ toplulukları vebadan öyle korkuyorlardı ki, adı bile ürkütüyordu onları; mümkün olduğunca uzun bir süre adını anmaktan, hatta salgınların sonuçlarını şiddetlendirme pahasına bile olsa, gerekli önlemleri almaktan kaçındılar. Öyle güçsüzdüler ki, hakikati kabullenmek, onlar için, durumla yüzleşmek ve karşı koymak değil, yıkıcı etkisine kendini teslim etmek ve normal yaşam sürüyormuş gibi yapmaktan vazgeçmek olacaktı. Tüm halk böyle bir körlüğe seve seve katılıyordu. Gerçekliği reddetme yönündeki bu ümitsiz irade 'günah keçisi' avını teşvik ediyordu".[19]

Yabancılara karşı nefret salgından daha hızlı yayılmıştır: "Tarihçilere göre, bazı şehirlerde yakınlarda bir yerde veba olduğuna ilişkin daha ilk söylenti işitildiği anda başlamıştır Yahudi katliamı". Salgın, uyuklayan önyargıları alevlendirmiş. "Kıyım iştahı, dini azınlıklara ve dinsel ötekine yönelmiştir".[20]

Salgınlara ilişkin tarihte silik kalmış sayfalardan biri İnka ve Aztek uygarlıklarının 16. yüzyılda yokoluş hikayesidir. Bilindiği kadarıyla İspanyol komutan Hernando Cortes'in askerleriyle birlikte Azteklerin başkenti Tenochtitlan'a ulaşmasıyla burada bir çiçek salgını baş göstermiştir. "Çiçek virüsüne karşı tümüyle savunmasız olan yerliler" arasında kitlesel ölümler meydana gelmiş, ancak virüse karşı bağışıklığı olan İspanyol askerlere bir şey olmamıştır. Nüfusun üçte birinin yok olması, moral bozucu ve bezdirici bir etki yapmış ve salgın hem yerliler hem de İspanyollar tarafından geçmişte işlenen kötülüklerin neden olduğu tanrısal bir ceza olarak algılanmıştır. Bu çiçek salgını sanki İspanyolların ahlaki üstünlüğünü doğrulamaktaydı. Cortes'in Amerika kıtasına ulaşmasından elli yıl sonra kıtada 30 milyon olan yerli nüfusundan geriye 3 milyon kalmıştı.[21] Bunlar elbette tarihin silik sayfalarından okunanlar. Belki de yerli soykırımı gerçekliğini hafifletmek için salgınların etkisi abartılmış da olabilir. Ancak eski kıta ile yeni kıta arasında dolaşan salgın tek yönlü değildir.

1494'te Napoli'yi işgal eden Fransız askerleri evlerine dönerken bir tehlikeyi de beraberlerinde götürmüştür. Frengi salgını hızlıca Avrupa'nın her tarafına yayılmış, Rusya'ya ve Çin'e kadar ulaşmıştır. Birçok ülkede hastalık sorumlu olduğu düşünülen milletle ilişkili olarak adlandırılmıştır. İtalyanlar ona "Fransız hastalığı" dediler, Fransızlar, "Napoli hastalığı",

18 Girard, s.3.

19 Girard, s.4.

20 Girard, s.5-8.

21 Crawford, s. 118-9.

Polonyalılar "Alman hastalığı", Ruslar "Polonya hastalığı", Ortadoğulular "Avrupa çıbanı", Hindistanlılar "Frenk çıbanı", Çinliler "Kanton ülseri", Japonyalılar "Tang yarası" adını verdi. Frenginin kökeni ile ilgili yorumlar arasında Avrupa kıtasında en popüler olanı, frengi hastalığının Kolomb'un Hispanola'daki bulunan adamlarının eski kıtaya dönüşleriyle birlikte görülmeye başladığı yönünde.[22]

Salgın hastalıklar, belirsizliklerinden, yıkım gücünden ve insanları eşitleyici özelliğinden dolayı bir topluluğun/toplumun veya insanlığın topyekûn cezalandırılması olarak görülür. Böylesine büyük bir cezayı gerektiren şey nedir? Antropolojinin temel kavramlarından birini devreye sokarak bunu tabuların yıkılmasına bağlamak mümkün. Tabu, topluluğun/toplumun korunmasına hizmet eden uzamsal sınırlardan, fiziksel sembollerden ve sözlerden oluşan normlaştırma, kodlama pratiğidir. "Koda riayet edilmediği takdirde, tabu belli tehlikeleri yaratma tehdidinde bulunur. Tabu-yıkmanın getireceği tehlikelerin bazıları ayrım yapmaksızın temas yoluyla bulaşır. Korkulan bulaşma, bir tabunun yıkılmasının getirdiği tehlikeyi topluluğun bütününe yayar".[23]

Günümüzde Salgın Şokları ve Günah Keçileri

Diğer salgın hastalıklar gibi, insanlar COVİD-19 virüsünü de bir sebep-sonuç ilişkisine bağlayarak açıklamaya çalışır. Neden böyle yeni bir sorunla karşılaştık? Bu soruya yaygın olarak "çünkü sınırları aştık" cevabı verilir. Ceza ya Tanrı ya da doğa tarafından belirlenir. Bir toplumda tabuların çiğnendiğine dair yaygın bir kanaat var ise salgın hastalık bir uyarıcı olarak algılanır: Yıkılan tabuların intikamını bazen fiziksel doğanın aldığı düşünülür: "Su, toprak, hayvan yaşamı ve bitki örtüsü toplumun kurucu esaslarını bizatihi savunacak bir zırh gibidir ve insan kitleleri de aynı şeyi yapmaya teşvik edilir".[24] Günümüzdeki salgınları da ekolojik faktörlerle açıklayanlar ve "doğanın uyarısı" olarak adlandıranlar bulunmaktadır.

Günümüzün toplumsallık biçimini küresel ölçekte düşünmek gerekiyor. Eğer salgın birtakım insanların nazarında bir küresel ceza veya uyarı ise o zaman salgın öncesi insanlığın, dünyanın durumuna göz atmak yararlı olabilir. Birinci dünya savaşı sonrasının liberal ütopyası kısa sürdü. Önce 1929 krizi patlak verdi ve ardından Hitler/Alman faşizmi yükselişe geçti. Doğu Bloğu'nun çöküşü ile başlayan liberal dalga ise 11 Eylül saldırılarıyla kırılganlaştı, 2008 mortgage krizi ile duvardan döndü. Günümüzde insanlık geleceğe karamsar bakıyor. Ekolojik çöküşün her geçen gün kendini daha fazla hissettirmesi, kitlesel göçlere bağlı olarak büyüyen insani kriz, sonu gelecekmiş gibi görünmeyen küresel ekonomik

22 Crawford, s. 118-9, 128.

23 Douglas, Mary, *Saflık ve Tehlike,* Metis Yayınları, 2007, s. 13.

24 Douglas, s. 13.

resesyon siyasal kötülüklerin arkaplanında yer alıyor. Faşizm Amerika, Asya ve Avrupa'da yeniden diriliyor. Bu, insanlığın hayal kırıklığı ânı. Hayal kırıklığı kötümserliği ve hıncı sıradanlaştırıyor.[25] İnsanlık bu kötümser atmosferde COVİD-19 salgınıyla karşı karşıya geliyor. Dünyanın içinde bulunduğu hayal kırıklığı, Koronavirüs salgınından kaynaklanan şokun etkisini artırıcı bir etkiye sahip. Dünyanın her tarafında salgından korunma amaçlı olarak sınırlar oluşturuluyor, küreselleşme sürecinde yok olan veya daralan mesafeler yeniden genişletilmeye başlıyor vs. Bunlar, herkesin iyiliğini gözeten rasyonel düzenlemeler.

Tarihteki salgınlarda görüldüğü gibi irrasyonel pratikler de bir hayli yaygınlaşmış durumda. Göçmenleri, yabancıları, azınlıkları, heretikleri ve benzerlerini dışlayan, hatta bunları salgından sorumlu tutan kültürel saflık arayışı salgını fırsata dönüştürerek günah keçisi avına yöneliyor. Kötülükten ve lânetlenmişlik durumundan kurtulma imkânının birilerini toplumun dışına çıkarmakta veya imha etmekte olduğunu düşünenler var. Kültürler, inançlar, kimlikler, yaşam tarzı ve damak tadı, toplulukları ve toplumları birbirinden farklılaştıran ne varsa ötekileştirme aracına dönüşüyor. Dışlama süreci farklı biçimlerde işliyor.

Muhafazakârlar ontolojik kötülük, ilahi adalet, Tanrı'nın lâneti gibi kavramları yeniden işe koşuyor. Bu söylemleri inandırıcı bulmayan materyalistler ise kendilerince daha rasyonel açıklamalar yapmaya çalışıyor. Hastalığın ilk defa görüldüğü coğrafya ve o coğrafyanın insanları suçlu/sorumlu kategorisine yerleştiriliyor. Yedikleri, içtikleri, cinsel pratikleri, doğayla ilişkileri mercek altına alınarak gündelik yaşamları masaya yatırılıyor. Şok anında bilinçli hareket etme kapasitesi zayıflayan insanlar çekmecelerde bekleyen eski düşüncelere sarılıyor.[26] Mutlu ve sağlıklı toplumu yeniden kurmak veya ikame etmek için "ödenmesi gereken bedel çoğu zaman bir yabancının dışlanması" oluyor. Eski Yunan ve Roma toplumlarında yaygın olan günah keçisi ilân etme kültü[27] yeniden canlanıyor.

İnsanlığın geride bıraktığını düşündüğümüz "barbar" ötekileştirme pratiklerinin yeniden ortaya çıktığını görmek salgının doğurduğu şokun etkisini daha da artırıyor. Vachuska[28], Amerika'da Koronavirüsün Çinli ve İspanyol karşıtlığını yükselttiğine dair bulguları paylaşıyor. Bu bulgularda Hispanik karşıtlığı daha yüksek görülüyor. Amerikalılar, yabancı doğumluları ve göçmenleri ülkelerindeki salgının kaynağı olarak görüyor. Ancak bu süreçte Amerika'da yükselmekte olan ırkçılığın hedefine bir süre

25 Briggi, Elisabetta, "The Global Politics of Uggly Feelings", *Pessimism in International Relation: Provocat*ions Posibilities Potitics, Palgrave Mcmillan, 2020, s. 101-103.

26 Zeldin, s. 377.

27 Kearney, s. 41.

28 Vachuska, Karl, "Initial Effects of the Coronavirus Pandemic on Racial Prejudice in the United States", SocArxiv Paper, 2020.

sonra siyahilerin de yerleştirildiği görülüyor. COVİD-19'a eşlik eden bir yabancı düşmanlığı salgınının eşiğinde bulunuyoruz.

Tanıklık ettiğimiz şeylerin bir kısmının "uygarlık kaybı"na işaret ettiğini biliyoruz. Uygarlık, demokrasi ve hoşgörü gibi insancıl değerlerle ilişkilendirilen ülkelerin, kurumların ve kişilerin salgın sürecindeki tutumlarının pek de insancıl görünmemesi uygarlık kaybı yargımızı daha da pekiştiriyor. Batı'da Çinlileri salgın hastalıkların müsebbibi olarak gösteren tutumun COVİD-19 öncesinde başladığı bilinmekte. Örneğin Dorothy Crawford, mikropların tarihini incelediği *Ölümcül Yakınlıklar* kitabının son paragrafında negatif bir Çin algısı oluşturuyor: "Çin hükümeti 2002'de Guandong eyaletindeki SARS salgınını örtbas ederek virüse avantaj sağlamış ve dünyaya yayılmasına izin vermiştir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki tıp personeli daha önce görülmemiş olan bu hastalıkla mücadele ederken, Çinli doktorların elinde virüsü kontrol altına alacak çeşitli protokoller vardı".[29]

Maruz kaldığımız COVİD-19 süreci kendimizle, toplumumuzla ve insanlığımızla ilgili büyük sorular ortaya çıkardı. Kriz, sadece sağlık ve ekonomi alanlarını etkilemiyor. Toplumun ve insanlığın bütünüyle etki altında olması, bu süreçte sosyologların söylediklerinin önemini artırıyor. Uluslararası Sosyoloji Derneği'nin internet sitesinde Nisan ayında COVİD-19'la ilgili biri Sari Hanafi, diğeri Geoffrey Pleyers imzalı iki yazı yayınlandı. ISA başkanı Hanafi,[30] yabancılara ve göçmenlere ve mültecilere karşı yükselmekte olan ayrımcılığı yatıştırma yollarının araştırılmasını süreçte ivedilikle yapılması gerekenler arasında sayıyor. Çinlilerin virüsü dünyaya yayan zanlılar olduğuna dair önyargının yükselişe geçtiğini belirtip, ayrımcılığa karşı önlem alınmasını istiyor. Ona göre, COVİD-19 virüsü, Çinlilerin yemek kültürüyle değil küresel zenginlerin doymak bilmez tüketim tutkusuyla ilişkili. Hanafi, farkında olarak veya olmayarak COVİD-19'dan bir sınıfsal ayrımcılık çıkartıyor. Üst sınıf, antroposen tutumuyla, doğaya karşı herhangi bir sorumluluk taşımadan besin değerini ve tadını önemsemeden evcil olmayan yarasa, misk kedisi ve pangolin gibi hayvanları tüketiyor. Burada bir çılgınlık veya doğaya karşı işlenen suç var ve virüsün transformasyona uğramasıyla doğa kendini koruma refleksi gösteriyor veya intikamını arıyor. O, her ne kadar Çinli göçmenlere ve mültecilere yönelik önyargılardan rahatsız olsa da aynı zamanda Çinli düşmanlığını da üretmiş oluyor. Hanafi'nin Çin'de yarasa, misk kedisi ve pangolin yeme pratiğinin yeni bir şey mi yoksa bu kültürün geleneğinde olan bir şey mi olduğu hakkında bilgi vermemesi, şaşkınlık yaratıyor.[31]

Pleyers'in COVİD-19 sürecinde küresel sosyoloji savunusu yapan yazısını ise şöyle özetleyebiliriz: COVİD-19, dünya üzerindeki tüm insanların gündelik yaşamını etkileyen ve toplumları sarsan küresel bir olay. Salgınla

29 Crawford, s. 118-9.

30 Hanafi, Sari, "Post-COVID-19 Sociology", *ISA Digital Platform,* 2020, s. 1.

31 Hanafi, s. 3-4.

mücadelede uluslararası iş birliğinin hayati önemi bulunmakta. Bu nedenle sosyoloji, sorunun çözümünde metodolojik ulusçuluk ve metodolojik küreselciliği birlikte kullanarak, yerelden elde edilen bilgileri evrensel nedenler ve sonuçlarla ilişkilendirmeli. Paris'te karantina uygulaması olan varoşlarda ölüm oranları %70'lere ulaştı. Güney yarımkürede salgın sorunu iki milyar insanı sefaletle yüz yüze getirdi. Salgın, sokakları ve odaları kalabalık olan gecekondularda ve yoksulların oturduğu semtlerde daha hızlı yayıldı. Ulus-Devletler kendilerini sorunun çözümünde ana aktörler olarak dayattı. Popülist ve otoriter devletlerin yükselişte olduğu bir süreçte pandemi nedeniyle devletin gücünün yeniden pekiştirilmesi, birçok yerde sınırların kapatılması gibi sert ulusalcı pratikler doğurdu. Bu süreçte Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlerin görev üstlenmekten kaçındığı gözlemlenmekte. Uluslararası dayanışma pratiklerinin de güçlü olmadığı görülüyor.[32]

Hanafi'nin yazısı nedenler üzerinde odaklanıyor ve sınıfsal ayrımcılığı körüklüyor. Pleyers'in yazısı ise sorunları gösteriyor ve insanları sorunların çözümü üzerinde düşünmeye ve bulunan çözümleri hayata geçirmeye davet ediyor. Pleyers'in yazısını Hanafi'nin yazısından ayıran temel farklılığın, COVİD-19'un neden olduğu kolektif şok ve histeri durumunda herhangi bir ayrımcılık yapmama konusundaki özenli tutumu olduğu söylenebilir.

Sosyologlar, bu süreçte nadir olarak yakalama fırsatı buldukları canlı bir laboratuvarda sosyolojik analizler yapıyor. Toplumlar bazı hipotezleri test edebileceğimiz bir deney ortamına dönüşmüş durumda. Bu hipotezlerden bazıları maalesef dışlama yıkıcılık üzerine: "Kötülük yabancılaşmadır, kötü de yabancı";[33] kitlesel kıyımlar, "genellikle kriz dönemlerinde meydana gelir; normal kurumların zayıflamasına yol açar ve sürü ya da yığın oluşumunu teşvik eder".[34]

Yabancı Düşmanlığının Sivil Görünümleri

Yukarıda salgın dönemlerinde geçmiş uygarlıkların ve kültürlerin verdiği tepkilerin tarihsel bir özeti aktarılmıştır. COVİD-19 salgını bize insanlığın kriz zamanlarındaki ötekileştirme tutumlarında geçmişle günümüz arasında pek de farklılık olmadığını göstermektedir. Kriz ve salgın zamanları insani değerlerin ve uygarlığın derin bir barometresi olarak görülebilir. COVİD-19 salgını sürecinde tüm insanlığın ötekine ilişkin tutum ve davranış kalıplarını hızlı ve kapsamlı bir biçimde gözden geçirme ihtiyacının olduğu görülmektedir.

32 Pleyers, Geoffrey, "A Plea for Global Sociology in Times of the Coronavirus", *ISA Digital Platform,* 2020.

33 Kearney, s. 87.

34 Girard, s. 17.

Çeşitli ülkelerdeki salgın sonrası ortaya çıkan ayrımcılık ve saldırganlık olgularına göz atacak olursak aşağıda öncelikle ortaya çıkan ayrımcı saldırıların ulaştığı boyut betimlenmekte; ardından COVİD-19 salgını kapsamında özellikle Batı ülkelerinde yabancı düşmanlığının "etnik isimlendirme", "yemek kültürünü konuşma", "hijyen kültürünü konuşma" ve "yerleşiği ötekileştirme" olarak adlandırdığımız dört temel görünüm analiz edilmektedir. Nihayetinde ise Asyalıların yükselen eşitlik talebi ve kriz süresince inşa edilen zihinsel duvarların neden olacağı muhtemel tehlikelere işaret edilecektir.

COVİD-19 salgını başta ABD olmak üzere diğer Batı ülkelerinde etkilerini göstermeye başlar başlamaz yabancı düşmanlığı, salgınla eş zamanlı bir coğrafi yayılım gösterdi. Batı ülkelerinde ilk önce Asya kökenlilere yönelen zamanla tüm farklı grupları ve azınlıkları hedef alan yabancı düşmanlığı, resmi söylem ve uygulamaların etkisiyle de gündelik hayatta, sokakta, sıradan insanlar arasında somut görünümleriyle giderek arttı. Her ne kadar COVİD-19 ırklar, topluluklar arasında ayrım yapmasa da Batı ülkelerindeki egemen topluluk mensupları diğer topluluklara yönelik nefret söylemi kullanmaya, tacizlerde bulunmaya başladı.

Salgının Amerika'da görülmesinden kısa bir zaman sonra Asya-Pasifik Politikaları ve Planlama Konsülü hızla harekete geçerek saldırıya uğrayan Amerika'daki Asya kökenlilerin kendilerine bildirimde bulunmalarını istedi. 9 Haziran itibariyle %8'i fiziksel saldırı olmak üzere ABD'de Asyalılara yönelik 1900 saldırı kayda geçti.[35] İtalya ve Almanya'da da sinofobik saldırılarda artış tespit edildi. Londra Üniversitesi Koleji'nde (UCL) üçüncü sınıfta okuyan hukuk öğrencisi 23 yaşındaki Jonathan Mok, Şubat ayında Londra'daki Oxford Caddesi'nde kendisine "korona virüsünüzü istemiyorum" diyen bir grup tarafından saldırıya uğradı ve öldüresiye dövüldü.[36] İngiltere'de Asyalılara karşı saldırgan eylemler 2018'de toplam 360, 2019'da toplam 375 iken 2020'nin sadece ilk üç ayında 267 olarak kayda geçti.[37] Öyle ki sonunda İngiltere Başbakanı Boris Johnson sinofobik (Çinli düşmanlığı) saldırılara karşı halkına sinofiliyi (Çinlileri sevme) öğütledi. Bu süreçte Avustralya'da kendini güvende hissetmeyen Asya kökenlilerin psikolojik sorunlar yaşadığı tespit edildi.[38]

Tüm bu gelişmeler sonucunda Birleşmiş Milletler 30 Mart 2020 tarihinde COVİD-19'a bağlı gelişen yabancı düşmanlığının yükselişine dikkat çekerek bunun azınlıklara yönelik saldırılara dönüşeceğine dair bir uyarı metni yayınladı. New York Eyaleti İnsan Hakları Kurulu yayınladığı

35 A3PCON, "*Stop AAPI Hate Reporting Center",* A3PCON, 9 Haziran 2020.

36 Wei, Sun, "*British Chinese Fight COIVD-19 Racism",* 9 Haziran 2020.

37 Wei, Sun.

38 Tian, Yang, "*Chinese People Are Enduring Coronavirus Like Everyone Else. Don't Traumatise Us Further",* 4 Şubat 2020.

bir bildiri ile COVİD-19 nedeniyle ayrımcılığa uğrayanları polisi aramaya ve gerekli mercilere şikâyet etmeye davet etti. Fakat tüm iyi niyetli beyanatlara rağmen saldırılar devam etti. Makalenin bu bölümü için yapılan yayın taramasında sivil görünümlü saldırıların dört kategori üzerinde şekillendiği tespit edilmiştir. Yabancı düşmanlığının farklı boyutlarını gösteren bu kategoriler şöyledir: hastalığa etnik bir isim vererek ilgili bölge insanının tehdit olarak algılanması, yemek kültürü üzerinden ayrımcılığı derinleştirme, hedef gösterilen insanların temizliğini sorgulama ve kolektif suçlama mantığı ile yerleşik unsurlar dâhil tüm bir ırkın hedef alınması.

Etnik İsimlendirme

İnsan bağışıklığını zayıflatan ve cinsel yolla bulaşan HIV, ilk kez New York'ta tespit edilmesine ve ABD üzerinden tüm dünyaya yayılmasına[39] rağmen hiçbir zaman "New York virüsü" ya da "Amerikan virüsü" olarak adlandırılmadı. Daha önce Batı'da antibiyotiğe dirençli bakteriler ve mutasyona uğramış virüsler çıktı ama bunların hiçbiri Batılı adlarla isimlendirilmedi. İlk kez Çin'in Wuhan şehrinde tespit edilen korona virüsün bu yeni türü Dünya Sağlık Örgütü tarafından çok erken bir dönemde COVİD-19 olarak adlandırılırdı. Buna karşın kimi Batı merkezli yayın organları ve bizatihi Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump tarafından "Wuhan virüsü" veya "Çin virüsü" biçiminde duyuruldu.

Virüslerin sınır ve ırk tanımamasına rağmen bir yer, şehir veya ülke ile işaretlenmesi köken bölge halkının etiketlenmesine neden olmaktadır. Üstelik Donald Trump bu ilişkilendirmede yalnız değildi. Hindistan ve Brezilya'da da resmi makamlarca benzeri açıklamalar yapıldı.[40] ABD Başkanı daha sonra virüsten dolayı Asya kökenlileri suçlamanın doğru olmayacağını söylese de virüs hakkındaki popülist isimlendirmeler toplum içindeki ırkçı militan eğilimleri güçlendirmişti bile.[41]

Kimi önemli basın kuruluşları (New York Times, New York Post ve The Hill gibi) ilk evrelerde virüsün yarattığı tedirginliği anlatmak için hazırladıkları haberlerin görsellerinde sıklıkla maske takan Asyalıları ya da bölgedeki Çin Mahallelerini kullanmaktaydı.[42] Salgınla ilgili haberlerde Asya kökenli insanları fotoğraflarda kullanmak etnik ayrımcılığı derinleştirdi. Bu fotoğraflar vasıtasıyla halk uyarılmak istenirken virüs Asyalı kimliği edinmekteydi. Asyalıların bu virüsü taşımaya daha eğilimli

39 Fox, Maggie, "*New Study Shows HIV Epidemic Started Spreading in New York in 1970",* 26 Ekim 2016.

40 Shropshire, Kitty, "*Hate in the Time of Coronavirus",* 07 Mayıs 2020.

41 Mani, B. Venkat, "*Fighting the Shadow Pandemic",* 14 Mayıs 2020.

42 Silver, Johanna "*Media Outlets Criticized for Using Photos of Asians, Chinatown In Coronavirus Articles",* 7 Mart 2020.

olduğuna yönelik bir inanış yayılmaktaydı. Daha da kötüsünü 26 Ocak 2020 tarihinde Fransız *Courrier Picard* gazetesi yaptı. Gazete manşetinde maske takan bir Asya kökenli kadının resmi üzerine "Sarı Tehlike" yazmaktaydı.[43] Siyah rengi nasıl Afrika kökenli insanları tanımlıyorsa sarı rengi de tüm Asya kökenli toplulukları tanımlamak için kullanılmaktaydı.

Bunun üzerine Asyalı Amerikan Gazeteciler Birliği önce 13 Şubat 2020 tarihinde virüsün isimlendirilmesi ve fotoğraf seçimlerinin etik ilkeleri konusunda basın çalışanlarını uyaran bir metin yayınladı. Ardından 19 Mart 2020 tarihinde içinde Hispanik Gazeteciler Birliği ve Siyahi Gazeteciler Birliği gibi çok sayıda kurumun olduğu 16 Basın Kurumu Asya-Amerikan Gazeteciler Birliği ile birlikte ırkçılığı körükleyen bu tür uygulamalara son verilmesi gerektiğini bildirmiştir.[44] Bu ortak açıklamada Dünya Sağlık Örgütü'nün 8 Mayıs 2015 tarihinde medyayı uyarmak için yayınladığı metinde etnik isimlendirmelerin bölge insanlarını ötekileştirdiğine dair vurgusuna yer verilmiştir.

Yemek Kültürünü Konuşmak

Kurumsal açıklamalar ve medya kuruluşlarının sorumsuz yayıncılığı bunu teşvik etse de gerçekte Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselen sinofobik ırkçılığın kaynağı yerleşik beyaz ulusalcılığıydı. Beyaz üstünlüğü görüşüne dayanan bu ulusalcılık türü sosyal medyada örgütlendiği için kurumsal olarak görünür değildir. Ancak COVİD-19 sonrası Facebook ve Youtube'da beyaz ulusalcıların Asyalılara yönelik düşmanlık içeren paylaşımlarında artış görülmektedir.[45] Bu paylaşımlarda ırkçılar Çinlilerin yarasa çorbası içmek gibi kültürel özellikler nedeniyle salgının suçlusu olduğunu söylüyorlardı.[46] Sosyal medyada canlı sıçanlar, yarasalar ve kurbağalar yiyen Doğu Asya halkının sansasyonel videoları dolaşıyordu.[47] Örneğin beyaz bir protestocu elindeki *"Çinliler, hareket eden her şeyi yemeyi bırakın"* yazılı pankartıyla bir paylaşımda bulunmuştu.[48] Ülke ayırt etmeksizin tüm Asya kökenlilere sanki sürekli yarasa çorbası içiyormuş gibi muamelelerde bulunulmaya başlandı.[49]

ABD Teksas Senatörü John Corynyn beyaz ulusalcılarının sesi olarak 18 Mart 2020 tarihinde COVİD-19'un sorumlusunun Çinliler olduğunu

43 BBC, "*Coronavirus: French Asians Hit Back At Racism With 'I'm not a virus'",* 29 Ocak 2020.

44 AAJA, "*Joint Statement Denouncing Anti-Asian Racism During Coronavirus Outbreak",* 19 Mart 2020.

45 Dickson, EJ, "*How Social Distancing Could Lead to a Spike in White Nationalism",* 18 Mart 2020.

46 Meinhof, Marius, "*Othering The Virus",* 21 Mart 2020.

47 Hauger, Jessica, "*The Actual Danger Of Coronavirus",* 30 Ocak 2020.

48 Tian, Yang.

49 Stevens, Matt, "*How Asian-American Leaders Are Grappling With Xenophobia Amid Coronavirus",* 29 Mart 2020.

söyledi. Ona göre Çinliler yarasa, yılan, köpek yediği için daha önce SARS, MERS ve domuz gribinin sorumlusu oldukları gibi COVİD-19'un da sorumlusu idi. Oysa MERS virüsünün ilk tespit edildiği hasta Suudi Arabistan'da, domuz gribi ya da diğer adıyla H1N1 virüsü ise Amerika'da ortaya çıkmıştı.[50] Beyaz ulusalcılar bütün hastalıkları Çin ile ilişkilendirip bunların kaynağının da yemek kültürü olduğunu söyleyerek kendilerine rahatlıkla bir düşman yaratmışlardı. Oysaki burada bazı sorular vardı. Öncelikle her hayvandan insanlara virüs bulaşma ihtimali vardı. İkinci sorun canlı hayvan pazarları tümüyle Çin yemek kültürünü yansıtmıyordu. Daha da önemlisi bu tür beslenme alışkanlıkları Çin'e özgü değildi. Dünyanın her yerinde insanlar tropikal ormanlarla temas halinedir ve oradaki vahşi hayvanlarla beslenmektedir.[51]

COVİD-19 öncesinde Çin'in deniz ürünleri pazarlarında bulunmak Doğu'ya yapılan egzotik bir gezi olarak görülmekteydi.[52] Arkadaşları ile beraber geldikleri Çin lokantalarında insanlar sosyal medyada fotoğraflarını paylaşmak için bu otantik yemekleri yiyordu. Salgın sonrası yaklaşım bir anda değişti. Kuzey İtalya'da aşırı sağcılar Çin lokantalarına saldırdı.[53] Benzer şekilde İngiltere'de Çin lokantalarına üzerinde aşağılayıcı ifadeler yazılı olan kağıtlar asıldı.[54] Asyalıların yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan New York Sunset Park'taki lokantalar COVİD-19 salgını sonrasında kapanmaya başladı. Bu türden lokantaların bir çalışanı Mart ayı itibariyle müşterilerinin %90'ını kaybettiklerini, önceden Cuma geceleri yer bulunmazken artık lokantaların Cuma geceleri dahil bomboş kaldığını söylüyordu.[55]

Hijyen Kültürünü Konuşmak

Çin lokantalarının yaşadığı ekonomik kayıplar ve karşılaştıkları kapanma riskinin tek nedeni servis edilen yiyeceklerde kullanılan ürünler değildi. Ayrıca salgınla bu lokantaların temiz olmadıklarına dair söylentiler yayıldı.[56] New York'ta gerçekleşen saldırılardan birinde metroda seyahat eden Asyalı bir kadına başka bir kadın tarafından önce küfrediliyor daha sonra üzerine temizlik ürünü püskürtülüyordu.[57]

50 Mekelburg, Madlin, "*Fact-check: Is Chinese Culture To Blame For the Coronavirus?",* 26 Mart 2020.

51 Mekelburg, Madlin.

52 Tian, Yang.

53 Shropshire, Kitty.

54 Wei, Sun.

55 Ramirez, Rachel, "*How a Chinese Immigrant Neighborhood Is Struggling Amid Coronavirus-Related Xenophobia",* 14 Mart 2020.

56 Ramirez, Rachel.

57 Zhou, Marrian, Alex Fang, ve Yifan Yu, "*Asians In US Torn Between Safety and Stigma Over Face Masks",* 14 Mart 2020.

9 Şubat 2020 tarihinde İngiltere Birmingham'da genç bir Çinli kadına İngiliz bir erkek tarafından şöyle seslenilmişti: "Sen kirlisin, lanet olası virüsünüzü alın ve evinize dönün."[58] Benzer bir şekilde 19 Mart 2020 tarihinde New York'ta Brooklyn metrosunda bir başka Çinliye "Sen kirlisin, git ateşini ölçtür" sözleriyle tacizde bulunulmuştu.[59] "Kirlilik" korkusu Batı üstünlüğü inancına dayanan bir kalıp yargıdır. Bu yaklaşıma göre Batılı insanlar temiz şartlarda yaşar ve temizliklerine dikkat ederken Batı-dışı toplumlar hijyenden yoksundur. Bu nedenle de tüm salgın hastalıkların sebebi Batılı olmayan unsurlardır. Kültüre gömülü olan bu kalıp yargı kriz zamanlarında açığa çıkmaktadır.

Çinlileri "pis" ilan etme Amerika'da tarihsel bir alışkanlıktır. 20. yüzyılın başında Kaliforniya›da yaşayan Çinlilerin hijyenik şartlarda yaşamadığı ve "masum" Amerikalılara hastalık taşıdığı iddia edilmekteydi. O yıllarda tüberküloz ve veba karşısında Amerikalılar anayasaya aykırı biçimde Çinlileri yaşadıkları yerlerden tahliye ediyor ve üzerlerinde araştırmalar yapıyordu. Çinli Amerikalıların yaşadığı yerlerde veba ve tüberkülozu yayan şeyin kötü barınma şartları ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik olduğu hep göz ardı edildi.[60] Tıpkı siyahilerin kötü barınma koşulları nedeniyle erken yaşta ölümlerinin onların kültürel alışkanlıkları ile açıklanması gibi.

Yerleşiği Ötekileştirme

11 Eylül 2001'den sonra tüm kahverengi derili insanlara ve Müslümanlara terörist muamelesi yapılması gibi COVİD-19 salgınıyla birlikte tüm Asya kökenlilere hasta muamelesi yapılmaya başlandı.[61] Irkçı saldırıların hedefi tüm Asya kökenlilerdi. Asyalılar arasında ülke temelinde köken ayrımı yapmadıkları gibi Asyalı Amerikalılar ve hatta fiziki özellikleriyle Asyalılara benzeyen Kuzey Amerikalı yerliler de hedef alınmaktaydı. Saldırılar sonucunda Batı ülkelerindeki Asya kökenli vatandaşlar kendilerini ötekileştirilmiş hissetmeye başladı.

San Francisco'da Filipinli bir hemşirenin ırksal kökenini hedef alan sözel bir saldırı gerçekleştiğinde hemşirenin o esnadaki görevi ve amacı insanları iyileştirmekti.[62] Doğrusu Kuzey Amerika'da yabancı düşmanlığı virüsten daha hızlı yayılmıştı. ABD'de salgının ilk haftalarında Asya kökenli

58 Bains, Sanjeeta, "*Shocking Attack as Woman Punched Unconscious in 'Coronavirus Rage' Racist Incident",* 23 Şubat 2020.

59 Parnell, Wes, "*Coronavirus-inspired Crook Robs Asian Woman of Cellphone While Spewing Hate"* 22 Mart 2020.

60 Hauger, Jessica.

61 Stevens, Matt.

62 Tang, Terry, "*Asian Americans Use Social Media To Mobilize Against Attacks"* 4 Nisan 2020.

biri sokakta öksürdüğünde ya da maske taktığı için doğrudan saldırıya maruz kalıyordu. Bu nedenle zamanla Asyalılar evlerinden çıkamaz hale geldiler. Yaşlı Asyalı Amerikalılar saldırıya maruz kalmak korkusuyla artık kiliselere ve Budist merkezlerine daha az gider oldu.[63] Çinli Amerikalılar sadece virüsü kapmaktan korktukları için değil ırkçı bir saldırıya maruz kalmamak için kısa bir süre içinde toplu taşıma araçlarını kullanmayı bıraktılar.[64]

Yukarıda da belirtildiği gibi ABD'de Asyalı karşıtlığının tarihsel kökleri bulunmaktadır. II. Dünya Savaşı'nda ABD kendi vatandaşı olan Japonları toplama kamplarında kapatmaya maruz bırakmış, 1882-1924 yılları arasında ise Çinli göçmenlerin ülkeye girişini yasaklamıştır.[65] 1871'de Kanada Konfederasyonu Kanada Pasifik Demiryolu'nu bitirmek için binlerce Çinlinin işçi olarak çalıştırılmak üzere ülkeye gelmesine izin vermişti. Üstelik Çinliler Kanadalı meslektaşlarına göre çok daha ucuza çalışıyordu. Zamanla Çinliler pek çok başka iş yapmaya başladı ve ülkenin batı sahillerinde kendi işlerini kurmayı başardılar. Çinlilerin yerleşik bir halka dönüşmesi karşısında 1880'de Kanada'da Anti-Çin dernekleri kuruldu. Bu dönemde Kanada'da Çinlilerin etkisini araştırmak için halktan oluşan 50 kişilik bir komisyon kuruldu. Bu komisyonda sadece iki Çinli vardı ve komisyon Çinlilerin pis yemekler yediğine, çevreyi kirlettiğine karar verdi. Komisyon çeşitli hastalıkların beyaz halka Çinlilerden ve Hintlerden geçtiğine emindi. Bunun üzerine Çinli göçmenlere yeni bir vergi getirildi. 1886'da ve 1907'de Çin mahallelerine ırkçı saldırılar düzenlendi ve Çinlilerin dükkân ve evleri ateşe verildi.[66] Görüldüğü gibi Kuzey Amerika'da Sinofobinin 150 yıla yakın bir tarihi vardır. COVİD-19 süresince de Kanada'da Asyalılara yönelik saldırganlık arttı ve Kanada Başbakanı Justin Trudeau ülkesinde sistematik bir ırkçılık olduğunu kabul etti.

Kriz Zamanlarında Beliren Yabancı Düşmanlığı

COVİD-19 sonrası yükselen yabancı düşmanlığı, kuşaklar boyunca Batı ülkelerinde yaşayan ve o ülkelerdeki refahın gelişimine katkıda bulunan Asya kökenli insanların içinde bulundukları topluma ait olup olmadıklarını sorgulamasına neden oldu. Bu durum Asyalılarda giderek biriken bir tepkiye yol açtı. Bundan da kötüsü zaten sistematik olarak ırkçı baskıya maruz kalan siyahilere salgın sonrası yapılan uygulamalar daha

63 Do, Anh, *"Coronavirus Means Fear And Isolation For Many Asian American Seniors"* 15 Mart 2020.

64 Ramirez, Rachel.

65 Tian, Yang.

66 Khan, Stephen, *"Anti-Asian Racism During Coronavirus: How The Language Of Disease Produces Hate and Violence"* 31 Mart 2020.

da sertleşti. 2020 Nisan ayının başında Amerika'da salgınla mücadele kapsamında alınan önlemlere uymadığı gerekçesiyle siyahilere daha fazla ceza kesildiği ve kontrollere uymayan siyahilerin sıklıkla göz altına alındığı ifade edilmekte ve hatta siyahilerin bu şartlarda hayatta kalabilmesi için onlara destek fonları oluşturulması gerektiği konuşulmaktaydı.[67] Siyahilere uygulanan baskının artmasıyla doğrudan bağlantısı var mıdır bilinmez ama 25 Mayıs 2020 tarihinde siyahi yurttaş George Floyd'un polis tarafından öldürülmesiyle birlikte ABD'de kitlesel bir ayaklanma başladı. Bu eylemler sürerken Asyalı Amerikalılar ırk ayrımcılığının ancak ırklar arasında dayanışma ile aşılabileceğini düşünerek beyaz üstünlüğüne karşı eylemlere aktif katılım çağrısı yaptı. Eylemlerde siyahilerin talepleri merkezde olsa da herkes kendi hikayesiyle sokaktaydı.

Yukarıdaki paragraflarda görüldüğü gibi Batı merkezli yayın organları taranarak COVİD-19 salgını sonrasında açığa çıkan sivil görünümlü yabancı düşmanlığı irdelenmiştir. Ancak elbette yabancı düşmanlığı sadece Batı ülkelerinde olmamaktadır. Salgın süresince Asya ülkelerinde Batılı turistlere ve hatta diğer Asyalılara yönelik ayrımcı saldırı ve tacizlerin de olduğu haberlere yansımıştır.[68] Üstelik tüm dünyada yabancı düşmanlığının ana hedefi Çin kökenliler olmasına rağmen Çin Cumhuriyeti'nde de turistlere, azınlıklara ve göçmen işçilere karşı ayrımcı uygulamalar gerçekleşmiştir.

Kültürel gerilimler dini söylem üzerinden de dışa vurulmaktadır. Daha salgının ilk zamanlarında radikal gruplar COVİD-19'un müsebbibi olarak diğer dini grupları hedef gösterdi. IŞİD virüsün Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı devletlere ve onlarla iş birliği içinde olduklarını düşündükleri yerel hükumetlere Allah'ın bir cezası olarak geldiğini söylerken, Boko Haram virüse karşı önlemlerin Batı'nın bir oyunu olduğunu ve Müslümanların Allah tarafından korunduğunu iddia etti.[69] Tutucu Protestan din vaizi Rick Wiles ise virüsün Trump'a karşı Yahudiler tarafından çıkarıldığını ancak Tanrı'nın İsa'ya karşı oldukları için Yahudileri cezalandırdığını ve virüsün daha çok sinagoglarda yayıldığını iddia etti.

Tüm bu bulgular göstermektedir ki salgın anında yabancı düşmanlığı virüsten daha hızlı yayılmaktadır. Yabancı düşmanlığının buna maruz kalan gruplar arasında yarattığı tahribatın virüs kadar tehlikeli olduğu gözlemlenmektedir. Yabancı düşmanlığı egemen kültüre gömülüdür ve kriz zamanlarında açığa çıkar. Bu tür dönemlerde kültürel üstünlük iddiasına sahip gruplar diğer gruplara yönelik daha fazla etiket üretir. Üstelik aynı ülkenin vatandaşı olmasına rağmen farklı etnik kökenlerden gelen insanlar

67 Maynard, Robyn, ve Andrea J. Ritchie, "*Black Communities Need Support, Not a Coronavirus Police State",* 9 Nisan 2020.

68 Goto, Shihoko, "*COVID 19 and the Lessons of Xenophobia",* 15 Mayıs 2020.

69 Extremism Watch Desk, "*How Extremist Groups Are Reacting to COVID-19",* 3 Nisan 2020.

da dışlanır. Kendi kültürünü üstün kabul eden kimse, diğer kültürleri itibarsızlaştırmak için onların yeme-içme alışkanlıklarını veya temizlik anlayışlarını hedefe koymaktadır. Kriz süresince inşa edilen zihinsel duvarların kolaylıkla yıkılmayacağı göz önünde bulundurulursa bunun medeniyetler arasındaki çatışmayı besleyen bir süreç olduğu düşünülebilir. Bu durum başka bir küresel krizin kaynağı olabilecek niteliktedir.

Devletlerin ve Uluslararası Kuruluşların Uygulama Farklılıkları

Yukarıda Koronavirüsün körüklediği yabancı karşıtlığının dünya çapındaki yansımaları betimlenmeye çalışılmıştır. Derlenen örnekler göstermektedir ki esasında kültürel kodlara içkin olan ayrımcılık ve farklı olanı suçlama eğilimi ortaya çıkan kriz anlarında görünür olmaktadır. Çeşitli boyut ve görüntülerde ortaya çıkabilen ayrımcılığın sivil örnekleri yukarıda tasvir edilmiştir. İzleyen sayfalarda ise virüs temelli ayrımcılığın sivil görünümlerinden ziyade resmi politikaların, söylemlerin ve devletler nezdindeki uygulamaların doğurduğu sonuçlar analiz edilecektir. Bu bağlamda devletlerin ve uluslararası kuruluşların tutum ve uygulamalarındaki benzerlikler ve değişiklikler "farklılaşan mücadele tarzları", "ayrımcı uygulamalar", "göçmen politikalarının sıkılaştırılması" ve "uluslararası kuruluşların uygulamaları" başlıkları altında ele alınacaktır.

Farklılaşan Mücadele Tarzları

Dünya çapında pek çok ülkenin etkilendiği ve küresel bir olguya evirilen Koronavirüse karşı olan mücadelede ülkelerin farklı stratejiler izlediği gözlenmektedir. Temel yöntemlerden olan karantina süreçleri hemen hemen tüm ülkelerde uygulanmıştır. Uygulamaların süre bağlamında uzunlukları, katılıkları ve kapsamları değişmekle birlikte pek çok ülkede insanlar karantinada olma durumunu deneyimlemişlerdir.

2020 yılının Mart ayı içerisinde Avrupa ülkelerinden sırasıyla İtalya, İspanya, Avusturya, Fransa, Belçika, Danimarka, İsviçre, Almanya, Norveç ve son olarak da İngiltere'de kapsamlı bir sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. İngiltere Hükümeti, daha öncesinde karantina ilan etmek niyetinde olmadığı ifade etse de 23 Mart itibariyle sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Ülkeler arası uygulamalarda kimi farklılıklar göze çarpsa da genellikle sağlık kuruluşları, eczaneler, marketler, bankalar ve postaneler gibi yerlerin dışında tam bir sükûnet hâkim olmuştur.[70] Sokağa çıkma yasağına uymayanlara ise (ülkelere göre farklılık gösteren) 135 Avro ile 3700 Avro arası para cezalarının uygulanması öngörülmüştür. Okulların tatil edilmesinin yanı sıra pek çok yükseköğretim kuruluşunda da online

70 Deutsche Welle, "*Coronavirus: What are the Lockdown Measures Across Europe?",* 14 Nisan 2020.

ve uzaktan eğitime geçilmiştir. Turizm ve eğlence tesisleri kapatılmış, havayolu ulaşımı durma noktasına gelmiştir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus karantinanın uygulandığı ülkedeki halka nasıl anlatıldığı, sürece onların nasıl dâhil edildiği ve insanların da hangi şartlar altında rıza gösterip, uygulamaları meşru gördüğüne ilişkindir. Bu çerçevede Güney Kore kökenli Alman felsefeci Byung-Chul Han'ın, Asya ve Avrupa toplumlarındaki temel kültürel farklılıkların, virüs ile mücadelede de gözlemlenebildiğini şöyle ifade etmektedir:

"Virüsle mücadelede Asya modeli, Batı liberalizmiyle bağdaşır görünmüyor. Pandemi Asya ile Avrupa arasındaki kültürel farkı barizleştiriyor. Asya'da, disiplinli toplum ve güçlü disiplin eğilimli bir kolektivizm ağır basmayı sürdürüyor. Avrupalılar tarafından bütünüyle karşı çıkılacak başka radikal disiplinci önlemler de uygulanıyor Asya'da. Bu önlemler, bireysel hakların kısıtlanması gibi algılanmıyor; bilâkis, kolektif ödevlerin yerine getirilmesi olarak görülüyor. Çin ve Singapur gibi ülkelerde otokratik bir rejim var. Yirmi otuz yıl önceye kadar, Güney Kore ve Tayvan'da da otokratik koşullar ağır basıyordu. Otoriter rejimler insanları disiplinli kullar haline getirip onlara itaat terbiyesi veriyorlar. Asya, otoriteye kayıtsız şartsız bir itaat dayatan Konfüçyüsçülüğün damgasını vurduğu bir kıta. Asya'ya has tüm bu özellikler, pandemiyi denetim altına almadaki sistemik avantajlardır."[71]

Virüs ile mücadelede "başarılı" olarak tanımlanan ülkelerden Güney Kore'nin uygulamalarına baktığımızda ise Chul Han'ın haklı olduğu görülebilmektedir. 3T (test, trace, treat) metodu olarak da özetlenen test, takip ve tedavi süreçleri ile Güney Kore, hastalığın tedavisinde görece daha başarılı olmuştur. Bununla birlikte günlük yeni vaka sayısında önce sabitlenme sonra da düşüş başarılabilmiştir. Güney Kore Dış İşleri Bakan Yardımcısı Kim Gunn tarafından ifade edildiği üzere COVİD-19 tanısı konulanların sıkı takibi, temasta ve ilişkide bulundukları kişilerin de test süreçlerine dâhil edilmeleri ile birlikte kapsamlı bir denetleme zinciri kurulmaktadır. Böylece virüsün muhtemel yayılma alanları önceden kestirilebilmekte ve önlem alınabilmektedir. Bunların yanı sıra vatandaşların da yüksek sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri, sağlık durumları hakkında şeffaf davranmaları ve resmi kurum ve yetkililerle tam bir bilgi paylaşımında bulunmaları sürecin düzgün ve sağlıklı işlemesinde olumlu rol oynamaktadır.[72]

Salgının ilk gözlendiği ülke olan Çin'de de alınan önlemlerin sıkı bir şekilde uygulandığı görülebilmektedir. Çin Hükümeti (Wuhan kentini

71 Chul Han, Byung, "*Dijital Bir Feodalizme Doğru mu Gidiyoruz?",* 11 Mayıs 2020.

72 Yılmaz, Mehmet Şah, "*3T Key to South Korea's Success in COVID-19 Fight"* 22 Mayıs 2020.

de içeren) Hubei eyaletine giriş çıkışı durdurma, yerel toplu taşımayı durdurma, okulları kapatma, çalışma saatlerini kademelendirme, evden çıkma hareketlerini ve restoran ya da dükkânlardaki insan sayısını kesin olarak sınırlama gibi kişisel temas ve iletişimi azaltmak için çok sıkı halk sağlığı önlemleri uygulamaya koymuştur. Bu katı tedbirlerin işe yaradığı ve yeni vaka sayısının önce yavaşladığı, devamında ise neredeyse durduğu belirtilmektedir.[73] Benzer şekilde Japonya, Tayvan, Tayland, Singapur ve Hong Kong'da da az sayıda vaka tespit edildikten hemen sonra vakit kaybetmeksizin ciddi halk sağlığı önlemlerinin alındığı ifade edilebilmektedir. Bu ülkeler, 2002-2003 yıllarında yaşanan benzer bir salgının (SARS) deneyimlendiği ülkelerdir ve şu ana kadar, mevcut salgını başarıyla kontrol altına aldıkları görülebilmektedir.[74] Öte yandan Amerika Birleşik Devletleri'nin Koronavirüse karşı ulusal çapta ve yaygınlıkta bir önlem ve tanı koyma sistemini kurmada yavaş kaldığı belirtilmektedir. Yeterli sayıda tanı testlerini edinmede ve dağıtmada ağır kalınmasının yanı sıra artan vaka ve ölüm sayıları ile sağlık hizmetlerine eşit olmayan erişim eleştirilere konu olmuştur.[75]

Karantina ve sokağa çıkma yasakları sosyalleşme ihtiyacının uzun süre giderilememesine sebep olmuştur. Böylelikle, kimi lokasyonlarda salgının artış hızını tehlikeli boyutlara tekrar taşıyabilecek manzaralar görülmüştür. Örneğin, İspanya Barcelona'daki ünlü Calella Plajı, en uzun gündüz olan 21 Haziran günü serinlemeye gelenler ile dolup taşmıştır. Yalnız sosyal mesafe kurallarının uygulanmaması değil, büyük insan yoğunluğunun korunmasız bir şekilde temas halinde olması İspanyol yetkilileri tedirgin etmiştir.[76] Bir diğer örnek İtalya Kupasını kazanan Napoli Futbol Takımı taraftarlarının Napoli kentinde kutlamalara katılması, sokakların hınca hınç dolması ve sosyal mesafenin yok sayılması, Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pervasızlık"olarak nitelendirilmiştir.[77] Almanya'nın Göttingen kentinde ise bir düğün organizasyonu vesilesiyle onlarca kişiye bulaşan virüs nedeniyle iki mahallede tekrar karantina ilan edilmiştir. Söz konusu düğüne katılanların gerekli önlemleri almadıkları ve sosyal mesafe kuralını ihlal ettikleri Alman yetkililer tarafından paylaşılmıştır.[78] Tüm bu örnekler bağlamında hükümetlerin halk sağlığı kontrol önlemlerini etkin kılabilmek için halkın desteğine ve uyumuna ihtiyaçları olduğu vurgulanmalıdır. Önlemler alınmış olsa bile vatandaşların bunlara uymadığı durumlar salgına karşı başarısızlığı kaçınılmaz olarak beraberinde getirecektir.

73 Whitworth, Jimmy, "*How Coronavirus Measures have Worked Around the World*" 1 Haziran 2020.

74 Whitworth, Jimmy.

75 Whitworth, Jimmy.

76 Abboud, Leila, "*France Shows Europe can Keep Covid-19 in Check After Reopening",* 21 Haziran 2020.

77 Deutsche Welle, "*Coronavirus Latest: Germany Imposes Quarantines to Counter Fresh Outbreaks"* 18 Haziran 2020.

78 Deutsche Welle.

Ayrımcı Uygulamalar

Yukarıda ele alındığı üzere, kendi ülkeleri dışında yaşayan göçmen Asyalıların sıklıkla zenofobik ve ayrımcı uygulamalara maruz kaldığı örneklenmiştir. Asya kökenlilerin bulundukları ülkede legal göçmen statüsünden -veyahut vatandaş olsalar dahi fiziki görünüşlerinden- ötürü karşılaştıkları ayrımcı uygulamaların sadece bir ülke ya da bölgeye has oldukları söylenememektedir. Virüsün ülkeler arasında dolaşırken pasaporta ihtiyaç duymaması gibi, yabancı karşıtlığı olgusuyla da coğrafi sınır ya da kültür ayırt etmeksizin yerkürenin her bir köşesinde karşılaşılabilmektedir. Bu bağlamda Koronavirüs ile ilişkili ayrımcılık vakalarına yalnız diğer ülkelerde yaşayan Çinliler ya da Asyalıların maruz kaldığını düşünmek hatalı olacaktır. Virüsün ilk görüldüğü yer olan Çin Halk Cumhuriyeti'nde Afrikalılara karşı yapılan ayrımcılığın gözlendiğine ilişkin bulgulara rastlanabilmektedir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch) raporuna göre Çin'de Afrikalılara karşı ayrımcı uygulamalarda bulunulduğu ve Çin Hükümetinin COVİD-19 temelli ayrımcı uygulamalarını durdurması gerektiği belirtilmektedir.[79] Raporda belirtildiği üzere Çin'de yaşayan Afrika kökenli insanların istihdam, barınma ve diğer sosyal alanlarda maruz kaldıkları ayrımcılıktan korunmaları gerektiğinin altı çizilmektedir. 2020 yılının Nisan ayı başlarında, Çin'in en kalabalık Afrikalı popülasyonuna sahip bölgesi olan Guangdong eyaletinin Guangzhou şehrindeki Çinli yetkililer, Afrikalıları Koronavirüs için zorla test etmek istemelerinin yanı sıra Afrikalıların kendilerini tecrit etmelerini veya belirledikleri otellerde karantinaya alınmalarını emretmişlerdir. Takip eden süreçte Çinli ev sahipleri de Afrikalı sakinleri tahliye ederek, birçoklarını sokakta uyumaya zorlamışlardır. Öte yandan çok sayıda otel, mağaza ve restoran Afrikalı müşterilere hizmet vermeyi reddetmişlerdir. Raporda belirtildiğine göre yalnız Afrikalılar değil, diğer yabancı kökenliler de genellikle benzer muamelelere maruz kalmıştır.[80] İnsan Hakları İzleme Örgütü, Çin'deki Afrikalılara yönelik ayrımcılık raporlarının dünyadaki Afrika toplulukları arasında öfkeye yol açtığını belirtmektedir. Nijerya, Uganda ve Gana dâhil olmak üzere birçok Afrika hükümeti protesto için ülkelerindeki Çin büyükelçilerini çağırmışlardır. Çin'deki çeşitli Afrika ülkelerinden büyükelçiler ise Çin Dışişleri Bakanlığı ile iletişime geçerek Çin hükümetini "zorlayıcı test, karantina ve Afrikalılara karşı gerçekleştirilen diğer insanlık dışı muameleyi" durdurmaya çağırmıştır. Afrika'da bulunan 300'den fazla insan hakları grubu ve yaklaşık 1.800 aktivist ise Afrika Birliği'ne "Çin'deki Afrikalılara karşı yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve insanlık dışı muameleler" konusunda "derhal düzeltici aktivitelerde" bulunması gerektiği çağrısını içeren açık bir mektup göndermiştir.[81]

79 Human Rights Watch, "*China: Covid-19 Discrimination Against Africans",* 5 Mayıs 2020.

80 Human Rights Watch

81 Human Rights Watch.

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Çin'deki araştırmacısı Yaqiu Wang, Çinli yetkililerin "ayrımcılığa karşı sıfır tolerans" uyguladıklarını söylediğini, ancak Guangzhou'daki Afrikalılara yaptıkları davranışların ayrımcılığın somut ve tipik bir örneği olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Wang, Çin Hükümeti tarafından yapılan ayrımcılık karşıtı açıklamaların ve stratejilerin samimi olduğunun ispatlanması isteniyorsa *"Pekin'in ilgili yetkililer ve ayrımcı muameleden sorumlu diğer kişiler hakkında soruşturma başlatması ve ayrımcı uygulamalarla ilişkili resmi görevlilerin bulunması gerektiğini"* belirtmektedir.[82] 12 Nisan 2020'de alınan bir karar doğrultusunda Guangdong'daki yetkililer, eyaletteki tüm yabancıların "test, örnekleme ve karantina" süreçleri dâhil olmak üzere "COVİD-19'u önleme ve sınırlama" planlarını uygulamaya başlamışlardır. Ancak somut uygulamalarda, yetkililerin rıza olmadan test ve karantina işlemlerinde yalnız Afrikalıları hedef aldığı öne sürülmüştür. Çin›in başka yerlerinde de bazı Afrikalılar polis ve yerel yetkililerin onları taciz ettiğini, hastanelerin ve restoranların ise onları geri çevirdiğini ve hizmet vermek istemediğini de rapor etmiştir.[83] Çin Hükümeti ise Guangzhou'daki Afrikalılara karşı uygulanan "ayrımcı muamelenin varlığını reddettiğini" ve "ayrımcılığa sıfır tolerans" politikalarının geçerli olduğunu belirterek ayrımcılığı kabul etmediğini beyan etmektedir. Çin'in resmi medya kuruluşları ise Çinli yetkililerin Afrikalı vatandaşlara kötü muamele ettikleri iddialarının, "Çin ve Afrika ülkeleri arasındaki sorunları kışkırtmak" için "Batı Medyasının" yayımladıkları haberler olduğunu ifade etmiştir. Buna karşın Çin'deki birçok Afrikalı göçmen, kendi hükümetlerinden Çin hükümetine Afrikalılara karşı her türlü ayrımcılığı durdurmak için çağrı yapması talebinde bulunmuştur.

Göçmen Politikalarının Sıkılaştırılması

COVİD-19 salgınına karşı alınan önlemlerin ve uygulamaların toplumların çeşitli kesimleri üzerindeki etkileri birbirinden farklılaşmaktadır. Toplum içerisinde yer alan her bir kesim ya da grup değişen derecelerde mevcut uygulamalardan etkilenmiştir. Bu çerçevede, toplumdaki en savunmasız gruplardan olan göçmenlerin ve mültecilerin virüsle mücadele sürecinden olumsuz olarak etkilendiklerini dile getirmek mümkün görünmektedir. Toplumsal koşulların normal işleyişinde olduğu zamanlarda dahi diğer gruplara nazaran (ekonomik ve sosyal olarak) daha kırılgan olan göçmenler COVİD-19 sürecinde olumsuz durum ve uygulamalarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

82 Human Rights Watch.

83 Human Rights Watch.

Örneğin ABD Merkezi Hükümeti, Meksika sınırından illegal olarak geçen sığınmacıların standart prosedürler uygulanmadan hızlı bir şekilde hemen iade edilmesine karar vermiştir.[84] Hükümet yetkilileri, sınırı geçen göçmenlerin çoğunun zaten hasta olduğunu veya tıbbi geçmişlerini detaylandıran yeterli belgelere sahip olmadıklarını savunmaktadırlar. Öte yandan ABD Başkanı Trump, yasadışı göçü azaltmak ve Meksikalı göçmenlerin kuzey yönüne akışını engellemek için geçmişte de birçok kez önerdiği gibi iki ülke arasındaki hududu tamamen kapatmayı arzulamaktadır. Trump, ABD'nin Koronavirüsün sınır devriyesi görevlileri aracılığıyla ülkeye yayılmasına izin verme riskini alamayacağını söyleyerek, sığınmacıların ve Meksika'dan ABD'ye yasadışı yollardan girmeye çalışan tüm yabancıların derhal geri gönderilmesi planının devreye alındığını belirtmiştir. Bu yeni kural uyarınca, sınır devriyesi görevlileri, güneybatı (Meksika) sınırını geçmeye çalışanları herhangi bir tutuklama olmadan ve herhangi bir resmi işlem yapılmadan Meksika'ya hemen geri göndermektedirler.[85]

Göçmen politikaları konusunda güncel ve geçerli bilgi sahibi olan kuruluşların başında gelen Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration, kısaca IOM) Koronavirüs sürecinde göçmenlere yapılan ayrımcılığın ülkelerin hem sağlığını hem de ekonomilerini tehdit ettiğini belirtmiştir.[86] IOM'nin raporuna göre binlerce göçmenin sınır kapanmaları ve seyahat kısıtlamaları nedeniyle özellikle Güneydoğu Asya, Afrika ve Latin Amerika'da mahsur kaldığı belirtilmektedir. Pandemi nedeniyle geldikleri ülkelere dönmek isteyen birçok göçmenin engellendiği ve çok zor koşullarda asgari hijyenik özenle yaşamak zorunda kaldıkları ifade edilmektedir. IOM, pek çok ülkede karşılaşıldığı üzere Koronavirüsü yaymakla suçlanan göçmenlere karşı artan ayrımcılığa dikkat çekmektedir ve aslında bu tip davranışların pandemi ile mücadele çabalarını olumsuz etkilediğini belirtmektedir. IOM Genel Müdürü Antonio Vitorino göçmenlerin varış ülkelerinde sağlık hizmetlerine olan erişimlerinin sıklıkla reddedildiğini veya kısıtlandığını ve bu durumun virüsün bulaşma tehlikesine yol açmakla halk sağlığını tehlikeye attığını söylemektedir.[87] Bu bağlamda göçmenlerin sağlık hizmetlerine ulaşmalarının kısıtlanması aslında tüm halkın sağlığını tehdit eden bir durum ortaya çıkarmaktadır. Buna karşın göçmen işçiler kimi ülkelerin sağlık hizmetleri sektörlerinde kilit rol oynamaktadırlar ve Vitorino'nun ifadesi ile İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'daki sağlık çalışanlarının yüzde 40'ını oluşturmaktadırlar.[88]

84 Kanno-Youngs, Zolan, "*Crackdown on Southern Border Is Planned; U.S. Records 100th Death",* 17 Mart 2020.

85 Kanno-Youngs, Zolan.

86 Schlein, Lisa, "*COVID-19 Discrimination Against Migrants Threatens Health, Economy",* 7 Mayıs 2020.

87 Schlein, Lisa.

88 Schlein, Lisa.

Virüsün yaygınlığının artması ile devletlerin sınırlarını koruma ve geçişkenliği azaltma yönünde tavır alma durumlarıyla karşılaşılmaktadır. Örneğin, Rusya Federasyonu'nun Orta Asya ülkeleri ile arasında bulunan sınırları çoğunlukla esnek ve geçişkenliği yüksek olarak tanımlanmaktadır. Ancak Koronavirüs ile birlikte Rusya Hükümeti sınırlarını kapatmanın yanı sıra ülkede bulunan göçmen işçilerin bir bölümünü de ülkelerine dönmeye zorlamıştır. Yalnız işsiz kalmak değil, sınırlı birikimlerini bu süreçte kaybetmek ve sağlık hizmetlerine ulaşamamak da göçmen işçilerin problemleri arasındadır. Örneğin, Orenburg şehrinde 157 Kırgız işçi üç gün boyunca iki sınır arasında kapalı kalmışlardır. 30 Mart tarihinde ise yaklaşık 300 Özbek işçi Novosibirsk Havaalanı'nda mahsur kaldıkları için açlık grevi yapmışlardır.[89]

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan ve yasal prosedürleri takip etmiş kayıtlı göçmenlerin bile gelecekteki olası vize ve çalışma izni taleplerinin olumsuz cevaplanmaması için sağlık hizmetlerinden yararlanmada kendilerine bir tür otokontrol uyguladıkları belirtilmiştir. Öte yandan resmi belgeleri bulunmayan göçmenler için durum çok daha zordur ve olası bir sağlık kuruluşu ziyaretinde sınır dışı edilecekleri korkusuyla pandemi sürecinde sağlık servislerini kullanmaktan imtina etmek eğilimindedirler.[90]

Öte yandan tüm ülkelerin göçmenler ve onların sağlık hizmetlerine ulaşmaları noktasında negatif örnekler oluşturduklarını söylemek, doğru olmayacaktır. Bu noktada ayrıksı bir örnek olarak Portekiz'den bahsedilebilir. Portekiz Bakanlar Kurulu'nun 1 Nisan 2020 tarihli kararı ile ülkedeki tüm göçmenlere ve sığınmacılara geçici olarak tam vatandaşlık hakları verilmiştir. Böylelikle göçmenler de vatandaşlar gibi ülkenin sunduğu sağlık hizmetlerine tam erişime sahip olmuştur. Bu durumun genel itibariyle halk sağlığına ilişkin riskleri azaltmanın bir yolu olarak görüldüğü belirtilmektedir.[91]

Uluslararası Kuruluşların Uygulamaları

COVİD-19 salgınının küresel bir boyut alması ve neredeyse tüm ülkelerde görülmesi Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pandemi" ilan edilme durumunu beraberinde getirmiştir. Pandemi, dünyada birden fazla ülkede veya kıtada, çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın

89 Uran Kyzy, Aruuke, "*Coronavirus Exposes Central Asian Migrants' Vulnerability",* 10 Nisan 2020.

90 Khanbabai, Mahsa "*The Coronavirus Doesn't Need a Visa: COVID-19's Effect on Immigrant Populations",* 13 Mart 2020.

91 Schengen Visa Info, "*Portugal Grants Migrants and Asylum Seekers Full Citizenship Rights During COVID-19 Outbreak",* 2 Nisan 2020.

hastalıklara verilen genel isimdir.[92] Bu çerçevede pek çok ülkeyi etkisi altına alan Koronavirüs ile mücadele ülkelerin birlikte hareket etmesini; ortak önlemler alınmasını ve iş birliği yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeplerle uluslararası ve uluslarüstü kuruluşların sürece dâhiliyeleri, eylemleri ve uygulamaları da kaçınılmaz olmaktadır.

UNICEF'in bir girişimi olan Gençlik Sesleri Organizasyonu'nun internet sayfasında COVİD-19'un ırkçılık veya yabancı düşmanlığı için bir enstrüman olarak görülmesine izin verilmemesi gerektiği ifadesi yer almaktadır.[93] Bununla birlikte Koronavirüs çerçevesinde yapılan ayrımcılık ve damgalamaların önlenmesine yardımcı olunması çağrısı da yapılmaktadır. İlgili sayfada ayrıca Dünya'nın pek çok ülkesinden gençlerin COVİD-19 temelli ayrımcılığın durdurulması yönünde ilettikleri mesajlar, kısa düşünce yazıları ve ayrımcılık karşıtı resim çalışmaları da bulunmaktadır.[94] Gençlerin ilettikleri mesajların ortak noktaları değerlendirildiğinde Koronavirüs ayrımcılığının ırkçılık ve yabancı düşmanlığını tetikleyebileceği ve bu nedenle de insanların ayrıştırıcı değil, birleştirici bir tutum izlemesi gerektiği ifade edilmektedir. Farklı düşünce, din ya da dile sahip olan insanlara karşı değil, insanlığın ortak bir sorunu olan virüse karşı mücadele edilmesi gerektiği temaları ortaya konulmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) göçmen işçilerin Koronavirüse karşı korunmaları gerektiğini, çünkü toplum içerisindeki en savunmasız olan bireylerin göçmen çalışanlar olduğunu vurgulamaktadır.[95] Birleşmiş Milletler çatısı altındaki Uluslararası Göç Örgütü (IOM) tarafından yapılan açıklamalarda zenofobi (yabancı korkusu/karşıtlığı) ile mücadele etmenin COVİD-19 ile savaşmanın da anahtarı olacağı ifade edilmektedir. Neredeyse tüm dünyayı etkileyen bir salgın olmasına karşın eski ve yerleşik göçmenler de dâhil olmak üzere özellikle yabancı uyrukluların günah keçisi haline getirilmesi ve virüsün yayılması konusunda suçlanmaları söz konusu olmaktadır. Salgın sürecinde ortaya çıkan ırkçılık ve yabancı düşmanlığı olayları yaygın olarak gözlenebilmektedir. Sözlü ve fiziki saldırılar, sosyal dışlanma, mal ve hizmetlere erişimin kısıtlanması, göçmenlerin çalıştırdığı işletmelerin boykot edilmesi gibi ayrımcı hareketleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, "nefret ve yabancı düşmanlığı tsunamisi" olarak tanımlamaktadır.[96]

92 Medipol Sağlık Grubu, "*Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi?",* 21 Haziran 2020.

93 Voices of Youth, "*COVID-19: Your Voices Against Stigma and Discrimination",* 26 Mayıs 2020.

94 Voices of Youth.

95 Uluslararası Göç Örgütü, "*Combatting Xenophobia is Key to an Effective COVID-19 Recovery",* 22 Mayıs 2020.

96 Uluslararası Göç Örgütü.

IOM, sağlık hakkının evrensel bir insan hakkı olduğunu, yasal durumu ne olursa olsun her göçmenin ayrım yapılmadan bulunduğu ülkede sağlık hizmetine ulaşabilmesinin şart olduğunu belirtmektedir. Göçmenlerin dünya ekonomisinin dinamik ve önemli bir unsuru olduğu; bilimsel gelişmeler, sağlık sektörü hizmetleri, tarım ve gıda üretimi gibi faaliyetlerin sürmesinde de önemli rol oynadıklarının altı çizilmektedir.[97] Özellikle siyasi liderlerin, medyanın, dini önderlerin ve sivil toplum gruplarının sosyal bütünlüğü artırmaya yönelik açıklamalar yapması, bilinçlendirme kampanyaları düzenlemesi ve bu yönde aktif politikaların uygulanması faydalı olacaktır. Ülkelerarası sınırların kapatılması nedeniyle mahsur kalanlar da dâhil olmak üzere, bir devletin yetki alanı altında bulunan ancak vatandaş olmayanların haklarına saygı gösterilmesi ve herhangi bir ayrımcılık yapılmadan gerekli sağlık hizmetlerine erişimlerinin sağlanması gerekmektedir.[98]

Sonuç ve Öneriler

COVİD-19 sürecinin toplumlarda şok etkisi yarattığı; politika yapıcıların ve medyanın süreci iyi yönetmediği görülmektedir. Bununla birlikte COVİD-19, küresel bir insanlık sorunu iken toplumlar, devletler, inançlar ve kültürler arasında bir çatışma malzemesine dönüştürülmektedir. Konunun hassasiyetine karşın devletlerin genellikle popülist söylem ve uygulamaları benimsemesi, süreçte yükselişte olan ayrımcılık kaygısını artırmaktadır. Devletlerin popülist yaklaşımına karşın uluslararası kuruluşların etik duruşu önceleyen pozisyonları, bu iki özne arasında niteliksel bir farklılık doğurmaktadır. Öte yandan uluslararası kuruluşların salgın sürecindeki tutumları, daha etik bir çerçevede gerçekleşse de sorunların çözümüne ilişkin bir umut oluşturamamaktadır. Küresel bir tehdit oluşturan salgına karşı etkin uluslararası ve ulus-üstü politikaların geliştirilmemiş olması, BM gibi kuruluşların aktif rol alamaması, sorunun küresel; çözüm arayışlarının ise yerel ve ulusal düzeyde kaldığını göstermektedir.

Devletlerin ortaya koydukları Koronavirüsle mücadele planları, ayrımcılığa ve damgalanmaya karşı önlemleri de içermeli; göçmenlere veya farklı etnik kökene sahip diğer gruplara karşı nefret suçlarını ve şiddeti önleme çabalarını kapsamalıdır. Salgın sürecinde, en savunmasız olanlar (göçmenler ve mülteciler) her zamankinden daha fazla korunmalıdır. Yabancı karşıtlığı ve ayrımcılık, COVİD-19 mücadelesini zayıflatan her türlü etkiden kurtarılmalıdır.

Küresel çapta bir medeniyet kaybı ve derin bir insani şok durumu yaratan bu salgının neden olduğu ayrımcı uygulamalara karşı insan hakları

97 Uluslararası Göç Örgütü.

98 Uluslararası Göç Örgütü.

mücadelesinin COVİD-19 temelli vakaları içerecek şekilde genişletilmesi olumlu bir gelişmedir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde sivil toplum kuruluşlarının veya özel hukuk bürolarının ayrımcılığa uğrayan kişilere hukuki destek sağlaması, salgın sürecinde insani eylemin öncü örnekleri olarak okunabilir. Bu örneklerin çeşitlendirilmesi, ayrımcılığa uğrayan ya da haksız yere işinden olanların korunmasıyla ilgili yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda, devletlerin yeni gelişen sosyal olguların yansımalarına ilişkin somut hukuki ve idari çözüm yollarını hayata geçirmeleri de gerekmektedir. COVİD-19 salgınıyla birlikte ortaya çıkan uygarlık kaybı ve küresel iletişim kaybı ciddi bir sorun oluşturmaktadır. İnsanlığı tehdit eden bu sürecin sağlıklı yönetimi ancak "iletişimsel eylem" ve küresel yönetişim paradigmasından hareketle mümkündür.

Kaynakça

A3PCON, "*Stop AAPI Hate Reporting Center",* 9 Haziran 2020, https://www.asianpacificpolicyandplanningcouncil.org/stop-aapi-hate/.

AAJA, "*Joint Statement Denouncing Anti-Asian Racism During Coronavirus Outbreak"* 19 Mart 2020, https://www.aaja.org/aaja_denounces_anti-asian_racism_coronavirus.

Abboud, Leila. *France Shows Europe can Keep Covid-19 in Check After Reopening*. 21 Haziran 2020. https://www.ft.com/content/31094120-22ba-4a9a-8122-2851aebf7549.

Bains, Sanjeeta, "*Shocking Attack as Woman Punched Unconscious in 'Coronavirus Rage' Racist Incident."* 23 Şubat 2020, https://www.birminghammail.co.uk/news/midlands-news/shocking-attack-woman-punched-unconcious-17796485.

BBC, "*Coronavirus: French Asians Hit Back At Racism With 'I'm not a virus'",* 29 Ocak 2020, https://www.bbc.com/news/world-europe-51294305.

Birn, Anne Emanuelle, "'From Plagues to Peoples', *Globalization of Healty,* Routledge", 2012, ss. 39-60

Briggi, Elisabetta, "The Global Politics of Uggly Feelings", *Pessimism in International Relation,* Ed. Tim Stevens ve N. Michelsen, Palgrave Mcmillan, 2020, ss. 101-117.

Canneti, Elias, *Kitle ve İktidar,* Çev. G. Aygen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016.

Chul Han, Byung. *Dijital Bir Feodalizme Doğru mu Gidiyoruz?* 11 Mayıs 2020. https://medyascope.tv/2020/05/11/byung-chul-han-dijital-bir-feodalizme-dogru-mu-gidiyoruz/?fbclid=IwAR08KVCvyE0V1X5X5Fhfoe4nXuMlTYmQShj1p18BM8TywSoVYt5-jaX8iYU.

Crawford, Dorothy H., *Ölümcül Yakınlıklar,* Çev. G. Koca, Metis Yayınları, 2019.

Deutsche Welle. *Coronavirus Latest: Germany Imposes Quarantines to Counter Fresh Outbreaks*. 18 Haziran 2020. https://www.dw.com/en/coronavirus-latest-germany-imposes-quarantines-to-counter-fresh-outbreaks/a-53852173.

Deutsche Welle. *Coronavirus: What are the Lockdown Measures Across Europe?* 14 Nisan 2020. https://www.dw.com/en/coronavirus-what-are-the-lockdown-measures-across-europe/a-52905137.

Dickson, EJ. "*How Social Distancing Could Lead to a Spike in White Nationalism",* 18 Mart 2020, https://www.rollingstone.com/culture/culture-news/covid-19-coronavirus-pandemic-extremism-white-nationalism-southern-poverty-law-center-969079/.

Do, Anh, "*Coronavirus Means Fear And Isolation For Many Asian American Seniors",* 15 Mart 2020, https://www.latimes.com/california/story/2020-03-12/asian-seniors-coronavirus-threats-los-angeles.

Douglas, Mary, *Saflık ve Tehlike,* Çev. E. Ayhan, Metis Yayınları, 2007.

Extremism Watch Desk, "*How Extremist Groups Are Reacting to COVID-19",* 3 Nisan 2020, https://www.voanews.com/extremism-watch/how-extremist-groups-are-reacting-covid-19.

Fox, Maggie, "*New Study Shows HIV Epidemic Started Spreading in New York in 1970"* 26 Ekim 2016, https://www.nbcnews.com/health/health-news/new-study-shows-hiv-epidemic-started-spreading-new-york-1970-n673371.

Girard, Rene, *Günah Keçisi,* Çev. I. Ergüden, Kanat Kitap, 2005.

Goto, Shihoko, "*COVID 19 and the Lessons of Xenophobia",* 15 Mayıs 2020, https://www.globaltimes.cn/content/1190990.shtml.

Hanafi, Sari, "Post-COVID-19 Sociology", *ISA Digital Platform,* 2020.

Hauger, Jessica, "*The Actual Danger Of Coronavirus"* 30 Ocak 2020, https://www.washingtonpost.com/outlook/2020/01/30/real-danger-coronavirus/.

Hıdır, Özcan, "KOVİD-19 Teolojisi ve Teo-Politiği", (İç.) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Ed. M. Şeker ve başk., TÜBA Yayınları, 2020, ss. 772-791.

Human Rights Watch. *China: Covid-19 Discrimination Against Africans*. 5 Mayıs 2020. https://www.hrw.org/news/2020/05/05/china-covid-19-discrimination-against-africans.

Job Watch Employment Rights Legal Centre. *COVID–19: Employment Rights Q&A*. 27 Mayıs 2020. http://jobwatch.org.au/home/covid-19-employment-rights-qa/.

Kanno-Youngs, Zolan. *Crackdown on Southern Border Is Planned; U.S. Records 100th Death*. 17 Mart 2020. https://www.nytimes.com/2020/03/17/world/coronavirus-update-latest-news.html?action=click&module=Spotlight&pgtype=Homepage#link-28632499.

Kearney, Richard, *Yabancılar Tanrılar ve Canavarlar,* Çev. B. Özkul, Metis Yayınları, 2012.

Khan, Stephen, "*Anti-Asian Racism During Coronavirus: How The Language Of Disease Produces Hate and Violence",* 31 Mart 2020, https://theconversation.com/anti-asian-racism-during-coronavirus-how-the-language-of-disease-produces-hate-and-violence-134496.

Khanbabai, Mahsa. *The Coronavirus Doesn't Need a Visa: COVID-19's Effect on Immigrant Populations*. 13 Mart 2020. https://msmagazine.com/2020/03/13/coronavirus-immigration-travel-ban/.

Kılıç, Orhan, "Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri", (İç.) *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği*, Ed. M. Şeker ve başk., TÜBA Yayınları, 2020, ss. 15-53.

Mani, B. Venkat, "*Fighting the Shadow Pandemic",* 14 Mayıs 2020, https://www.insidehighered.com/views/2020/05/14/inclusive-teaching-needed-help-combat-xenophobia-racism-and-discrimination-brought.

Maynard, Robyn, ve Andrea J. Ritchie, "*Black Communities Need Support, Not a Coronavirus Police State",* 9 Nisan 2020, https://www.vice.com/en_ca/article/z3bdmx/black-people-coronavirus-police-state.

McNeill, William H., *Plagues and Peoples,* Achor Books Editions, 1998.

Medipol Sağlık Grubu. *Pandemi Nedir? Corona Virüsü Neden Pandemi İlan Edildi?* 21 Haziran 2020. https://www.medipol.com.tr/bilgi-kosesi/bunlari-biliyor-musunuz/pandemi-nedir-corona-virusu-neden-pandemi-ilan-edildi.

Meinhof, Marius, "*Othering The Virus"* 21 Mart 2020, https://discoversociety.org/2020/03/21/othering-the-virus/.

Mekelburg, Madlin, "*Fact-check: Is Chinese Culture To Blame For the Coronavirus?",* 26 Mart 2020, https://www.statesman.com/news/20200326/fact-check-is-chinese-culture-to-blame-for-coronavirus.

Özdemir, Metin, "Küresel Salgınların Teolojik Panaroması", (İç.) *Küresel Salgınlara Farklı Bakışlar,* Ed. E. Okumuş, Eski Yeni Yayınları, 2020, ss. 299-330.

Parnell, Wes, "*Coronavirus-inspired Crook Robs Asian Woman of Cellphone While Spewing Hate"* 22 Mart 2020, https://www.nydailynews.com/coronavirus/ny-coronavirus-cellphone-robbery-hate-crime-brooklyn-subway-20200322-ufznc24nybcencdtja2ycbsx2i-story.html.

Pleyers, Geoffrey, "A Plea for Global Sociology in Times of the Coronavirus", *ISA Digital Platform,* 2020.

Ramirez, Rachel, "*How a Chinese Immigrant Neighborhood Is Struggling Amid Coronavirus-Related Xenophobia"* 14 Mart 2020, https://www.vox.com/platform/amp/identities/2020/3/14/21179019/xenophophia-chinese-community-sunset-park.

Schengen Visa Info. *Portugal Grants Migrants and Asylum Seekers Full Citizenship Rights During COVID-19 Outbreak*. 2 Nisan 2020. https://www.schengenvisainfo.com/news/portugal-grants-migrants-and-asylum-seekers-full-citizenship-rights-during-covid-19/.

Schlein, Lisa. *COVID-19 Discrimination Against Migrants Threatens Health, Economy*. 7 Mayıs 2020. https://www.voanews.com/covid-19-pandemic/covid-19-discrimination-against-migrants-threatens-health-economy-iom-says.

Shearman ve Sterling. *Developments in Workplace Discrimination Guidance in the Wake of Covid-19*. 26 Mayıs 2020. https://www.shearman.com/perspectives/2020/04/developments-in-workplace-discrimination-guidance-in-the-wake-of-covid-19.

Shropshire, Kitty, "*Hate in the Time of Coronavirus",* 07 Mayıs 2020, https://www.fairobserver.com/coronavirus/kitty-shropshire-covid-19-hate-crimes-xenophobia-sinophobia-far-right-news-91555/.

Silver, Johanna, "*Media Outlets Criticized for Using Photos of Asians, Chinatown In Coronavirus Articles",* 7 Mart 2020, https://nowthisnews.com/news/media-outlets-criticized-for-using-photos-of-asians-chinatown-in-coronavirus-articles.

Snowden, Frank M., *Epidemics and Society From the Black Death to the Present,* Yale University Press, 2019.

Stevens, Matt, "*How Asian-American Leaders Are Grappling With Xenophobia Amid Coronavirus"* 29 Mart 2020, https://www.nytimes.com/2020/03/29/us/politics/coronavirus-asian-americans.html.

Tang, Terry, "*Asian Americans Use Social Media To Mobilize Against Attacks",* 4 Nisan 2020, https://apnews.com/bf79b4f66e6a612d690abc546c84360f?fbclid=IwAR1rg3V5hLUhGq53mVqQfzhw31FV0mj1dvN6jg0_kGkX4kUFtVVX1ymfkZg.

Tian, Yang, "*Chinese People Are Enduring Coronavirus Like Everyone Else. Don't Traumatise Us Further",* 4 Şubat 2020, https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/feb/04/chinese-people-are-enduring-coronavirus-like-everyone-else-dont-traumatise-us-further.

Uluslararası Çalışma Örgütü. *Protecting Migrant Workers During the COVID-19 Pandemic.* 30 Nisan 2020. https://www.ilo.org/global/topics/labour-migration/publications/WCMS_743268/lang--en/index.htm.

Uluslararası Göç Örgütü. *Combatting Xenophobia is Key to an Effective COVID-19 Recovery*. 22 Mayıs 2020. https://www.iom.int/news/combatting-xenophobia-key-effective-covid-19-recovery.

Uran Kyzy, Aruuke. *Coronavirus Exposes Central Asian Migrants' Vulnerability*. 10 Nisan 2020. https://thediplomat.com/2020/04/coronavirus-exposes-central-asian-migrants-vulnerability/.

Vachuska, Karl, "Initial Effects of the Coronavirus Pandemic on Racial Prejudice in the United States", SocArxiv Paper, 2020.

Victoria Legal Aid. *COVID-19 and Discrimination at Work*. 26 Mayıs 2020. https://www.legalaid.vic.gov.au/find-legal-answers/covid-19-coronavirus/discrimination-work.

Voices of Youth. *COVID-19: Your Voices Against Stigma and Discrimination.* 26 Mayıs 2020. https://www.voicesofyouth.org/covid-19-your-voices-against-stigma-and-discrimination.

Wei, Sun, "*British Chinese Fight COIVD-19 Racism",* 9 Haziran 2020, https://www.globaltimes.cn/content/1190990.shtml.

Whitworth, Jimmy. *How Coronavirus Measures have Worked Around the World.* 1 Haziran 2020. https://theconversation.com/how-coronavirus-measures-have-worked-around-the-world-133933.

Yang, Jia Lynn, "*When Asian-Americans Have to Prove We Belong",* Nisan 10 2020. https://www.nytimes.com/2020/04/10/sunday-review/coronavirus-asian-racism.html.

Yılmaz, Mehmet Şah. *3T Key to South Korea's Success in COVID-19 Fight*. 22 Mayıs 2020. https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/3t-key-to-south-koreas-success-in-covid-19-fight/1850084.

Zeldin, Theodore, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, 2017.

Zhou, Marrian, Alex Fang, ve Yifan Yu, "*Asians In US Torn Between Safety and Stigma Over Face Masks",* 14 Mart 2020, https://asia.nikkei.com/Spotlight/Coronavirus/Asians-in-US-torn-between-safety-and-stigma-over-face-masks.

Zinsser, Hans (1935) *Rats, Lice, And History,* Goorge Routledge and Sons.